

USAID
ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԺՈՂՈՎՐԴԻՑ

ԹՐԱՆՍՓԱՐԵՆՍԻ
ԻՆԹԵՐՆԵՇՆԼ
ԽԱԿԱԿՈՇՈՒԹՅՈՒՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՀԱՆՐԱՅԻՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Թափանցիկություն

Բաղադրություն

**ՀԱԿԱԿՈՒՈՒԹՅՈՒՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀՀ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՄ**

ՏՀԶԿ առաջարկությունների կատարողականի գնահատում

Հաշվետվողականություն

Երևան 2022

Սույն հետազոտությունն իրականացվել է «Հանրային քաղաքականության ինստիտուտ» հասարակական կազմակերպության կողմից՝ Ամերիկայի ժողովրդի աջակցությամբ՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Միջազգային զարգացման գործակալության (ԱՄՆ ՄԶԳ) միջոցով՝ Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակախոռուպցիոն կենտրոնի (ԹԻՀԿ) կողմից իրականացվող «Պահանջատեր հասարակություն հանուն պատասխանատու կառավարման» ծրագրի շրջանակներում:

Նյութի բովանդակության պատասխանատուն «Հանրային քաղաքականության ինստիտուտ» հասարակական կազմակերպությունը և «Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակախոռուպցիոն կենտրոն» են, և պարտադիր չէ, որ այն արտացոլի ԱՄՆ ՄԶԳ-ի կամ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների կառավարության տեսակետները:

ՀԱՎԱԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ԶԱՂԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՅ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ

ՏՀԶԿ առաջարկությունների կատարողականի գնահատում

«Հանրային քաղաքականության ինստիտուտ» ՀԿ
Երևան, Հանրապետության փ. 3-րդ նրբանցք, 8/13
Հեռախոս՝ (374) 60 54 18 47
Էլ. փոստ՝ info@ipp.am
Կայքէջ՝ www.ipp.am

ԵՐԵՎԱՆ 2022

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ	3
ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ	4
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	9
ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	11
ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ	17
Առաջարկություն 1. Հակակոռուպցիոն քաղաքականություն	17
Առաջարկություն 1.1	17
Առաջարկություն 1.2	19
Առաջարկություն 1.3	20
Առաջարկություն 1.4	21
Առաջարկություն 2. Կանխարգելում. կադրային քաղաքականություն	22
Առաջարկություն 2.1	22
Առաջարկություն 2.2	24
Առաջարկություն 2.3	25
Առաջարկություն 3. Կանխարգելում. համապատասխանության և որակի ապահովման ընթացակարգեր	27
Առաջարկություն 3.1	27
Առաջարկություն 3.2	28
Առաջարկություն 3.3	29
Առաջարկություն 3.4	32
Առաջարկություն 3.5	33
Առաջարկություն 4. Կանխարգելում. թափանցիկություն և հաշվետվողականություն	34
Առաջարկություն 4.1	34
Առաջարկություն 4.2	36
Առաջարկություն 5. Իրավակիրառ պրակտիկայի արդյունավետություն	38
Առաջարկություն 5.1	38
Առաջարկություն 5.2	40
ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ	42
ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	43
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	47
ՀԱՎԵԼՎԱԾ	50

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

ԱՄՆ ՄՁԳ	ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալություն
ԲԿ	Բարձրագույն կրթություն
ԲՈՒՀ	Բարձրագույն ուսումնական հաստատություն
ԵԽ	Եվրոպայի խորհուրդ
ԵՄ	Եվրոպական միություն
ԹԻՀԿ	Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն
ԿԳՄՍՆ	Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարություն
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ՀԿՑ	Արևելյան Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի երկրների հակակոռուպցիոն ցանց
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՀԶԻ	Հանրային քաղաքականության ինստիտուտ
ՊՈԱԿ	Պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն
ՍԳԾ	Ստամբուլյան հակակոռուպցիոն գործողությունների ծրագիր
ՏՀԶԿ	Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպություն

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Հայաստանը 2003 թ.-ից ներգրավված է Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության (ՏՀԶԿ) Արևելյան Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի երկրների հակակոռուպցիոն ցանցի¹ (ՀԿՑ) Ստամբուլյան հակակոռուպցիոն գործողությունների ծրագրում (ՍԳԾ): ՏՀԶԿ-ն ֆորում է, որտեղ կառավարությունները համեմատում և փոխանակում են քաղաքականության ոլորտում փորձն ու արդյունավետ գործելակերպերը, ավելի լավ քաղաքականություններ մշակելու նպատակով նպաստում են որոշումների կայացմանը և առաջարկությունների ներկայացմանը:

Որոշակի պարբերականությամբ ՏՀԶԿ շրջանակներում պատրաստվում է առանձին երկրին նվիրված, մոնիտորինգի վերաբերյալ զեկույց, որտեղ վերլուծվում է տվյալ երկրի՝ հակակոռուպցիոն բարեփոխումների և ՍԳԾ շրջանակներում առաջարկությունների կատարման առաջընթացը: Հայաստանի համար կոռուպցիայի դեմ պայքարի իրավական և ինստիտուցիոնալ շրջանակների, ինչպես նաև՝ առաջարկությունների սկզբնական ուսումնասիրությունը հաստատվել է 2004 թ.: Հայաստանի վերաբերյալ ՍԳԾ մոնիտորինգի առաջին փուլի զեկույցն ընդունվել է 2005 թ.-ին, 2-րդ և 3-րդ փուլերի զեկույցները՝ համապատասխանաբար 2010 թ. և 2014 թ.:

Սույն զեկույցն անդրադառնում է 2018 թ. հուլիսին ընդունված ՍԳԾ մոնիտորինգի 4-րդ փուլի՝ Հայաստանի վերաբերյալ զեկույցին² (այսուհետ՝ ՏՀԶԿ զեկույց կամ Չեկույց), որը ներառում է բարձրագույն կրթության (ԲԿ) ոլորտի վերաբերյալ 5 առաջարկություն՝ 16 կետերով: Իրականացված հետազոտության **նպատակն էր՝** գնահատել ՏՀԶԿ զեկույցի՝ ԲԿ ոլորտին վերաբերող 16 առաջարկությունների կատարումը:

Հետազոտության խնդիրներն էին.

- Նկարագրել ՏՀԶԿ յուրաքանչյուր առաջարկության իրագործմանն առնչվող ներկա իրավիճակը՝ փաստերի շարադրման և վերլուծության միջոցով:
- Գնահատել ՏՀԶԿ յուրաքանչյուր առաջարկության իրագործման արդյունքում բարեվարքության համակարգում նկատելի արդյունքներն ու առաջընթացը:
- Բացահայտել ՏՀԶԿ առաջարկությունների իրագործման ինստիտուցիոնալ իրավական և այլ խոչընդոտները:
- Առաջարկություններ ներկայացնել ՏՀԶԿ առաջարկությունների հետագա արդյունավետ իրագործման և դրական ազդեցության խորացման համար:

Գնահատումն իրականացրել է «Հանրային քաղաքականության ինստիտուտ» (ՀԶԻ) հասարակական կազմակերպությունը՝ 2021 թ. հուլիս-դեկտեմբեր ամիսներին: Գնահատումն արտացոլում է 2021 թ. նոյեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին Հայաստանի ԲԿ ոլորտում առկա իրավիճակը:

¹ ՀԿՑ-ն ստեղծվել է 1998 թ.: Նպատակը՝ կոռուպցիայի կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի գործում անդամ պետություններին օժանդակելն է: Այն ծառայում է որպես ՍԳԾ կենտրոն:

² Anti-corruption reforms in Armenia: 4th round of monitoring of the Istanbul Anti-Corruption Action Plan, <https://cutt.ly/3IRQBkN>: Հայերեն տարբերակը. «Արևելյան Եվրոպայում և Կենտրոնական Ասիայում կոռուպցիայի դեմ պայքարը. Հակակոռուպցիոն բարեփոխումները Հայաստանում: Ստամբուլյան հակակոռուպցիոն գործողությունների ծրագրի մոնիտորինգի չորրորդ փուլ», <https://cutt.ly/4IRWiv7>:

Չեկույցի հիմնական նպատակային լսարանն է՝ ԲԿ ոլորտի բոլոր դերակատարները, բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները (բուհ, բուհեր), ՀՀ Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությունը (ԿԳՄՍՆ), ՀՀ կառավարությունը, ԲԿ ոլորտի այլ շահագրգիռ կողմերն ու փորձագետները, ԲԿ ոլորտի դոնորները, միջազգային և տեղական հասարակական կազմակերպությունները:

Գնահատումը հիմնված էր տվյալների հավաքման որակական և քանակական մեթոդների վրա՝ ներառելով.

- փաստաթղթերի վերլուծություն
- գրավոր հարցումների միջոցով տվյալների հավաքում բուհերից (լրացված հարցաշար է ստացվել 10 բուհից)
- հարցազրույցներ առանցքային տեղեկատուների հետ (իրականացվել է 26 հարցազրույց՝ 16 բուհերի և ԿԳՄՍՆ ներկայացուցիչների հետ)
- առցանց անանուն հարցում բուհերի դասախոսների շրջանում (մասնակցել է 266 դասախոս)

Իրականացված գնահատման համաձայն՝

- ՏՀԶԿ որոշ առաջարկություններ խնդրահարույց են՝ հասցեատիրոջ ոչ հստակության կամ լիազոր մարմնի՝ այդ առաջարկությունների իրականացման համար անհրաժեշտ ոչ բավարար իրավասությունների ու սահմանափակ գործիքակազմի պատճառով: Լիազոր մարմինը չի կարող ուղղակի ներազդեցություն ունենալ բուհերի վրա՝ ՏՀԶԿ առաջարկությունների կատարումն ապահովելու համար: Դա նաև ակադեմիական ինքնավարության խախտման ռիսկեր է պարունակում: Լիազոր մարմնի ներազդեցությունն անուղղակի բնույթ ունի՝ լիցենզավորման և որակի ապահովման գործընթացներ, պետական բուհերի կառավարման խորհուրդներում ներկայացվածություն, այլ: Բուհերի տարբեր կարգավիճակները (ՊՈԱԿ-ներ, հիմնադրամներ, պետական, միջպետական և մասնավոր բուհեր) նույնպես լիազոր մարմնի կողմից միատեսակ մոտեցումների կիրառման լուրջ խոչընդոտ են:
- Բուհերն ու ԿԳՄՍՆ-ն թվում է, թե հետաքրքրված չեն ՏՀԶԿ զեկույցի բովանդակությամբ և առաջարկություններով: ՏՀԶԿ առաջարկությունները հիմնականում ընկալվում են որպես ոլորտի և բուհերի իրական կարիքներին ոչ համահունչ: Բացակայում է դրանց իրագործման մոտիվացիան: Գնահատման մասնակիցների գերակշիռ մասը ՏՀԶԿ առաջարկությունների մասին առաջին անգամ լսել է այս գնահատման ընթացքում՝ հետազոտող թիմից:
- ԲԿ ոլորտում բարեվարքության ապահովման առումով նկատելի առաջընթացը պայմանավորված չէ ՏՀԶԿ առաջարկությունների նպատակադիր կատարմամբ: Բուհերի արձանագրած որոշ դրական արդյունքներ պարզապես բովանդակությամբ համընկնում են ՏՀԶԿ առաջ քաշած մոտեցումներին, սակայն ՏՀԶԿ առաջարկությունների ուղղակի իրագործման հետևանք չեն: ԲԿ ոլորտի և բուհերի նվաճումների մի զգալի մաս նաև ժամանակային առումով չի առնչվում այդ առաջարկություններին. շատ արդյունքներ ձեռք են բերվել ավելի վաղ, քան ՏՀԶԿ զեկույցի հրապարակումը: Դրանցից են հատկապես բուհերի թափանցիկությանն ու հաշվետվողականությանն առնչվող դրական զարգացումները:

- Ընդհանուր առմամբ, ՏՀԶԿ 16 առաջարկությունների բացարձակ մեծամասնության կատարողականը գնահատվում է որպես «առաջընթացի բացակայություն»³: Առաջարկությունների կատարման համար տեսանելի ջանքեր չեն գործադրվել ու շոշափելի արդյունքներ չկան: Չեն կատարվել իրավական, ինստիտուցիոնալ փոփոխություններ: Միակ առաջընթացը «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» օրենքի նախագծի (այսուհետ՝ օրենքի նախագիծ) մշակումն է, որտեղ կան բուհերի քաղաքականացվածության կանխարգելմանը, ակադեմիական բարեվարքության կանոնադրերին, բուհի ֆինանսական հաշվետվողականությանը վերաբերող դրույթներ: Սակայն պարզ չէ, թե երբ ուժի մեջ կմտնեն այդ դրույթները և որքան ժամանակ անց դրանց կիրառությունն առաջընթաց կապահովի:

Իրականացված գնահատման արդյունքում ներառված են առաջարկություններ ԿԳՄՄՆ-ին և բուհերին:

Առաջարկություններ՝ ԿԳՄՄՆ-ին

1. Բուհերի հետ համատեղ մշակել ԲԿ ոլորտի հակակոռուպցիոն ռազմավարություն և միջոցառումների պլան, որոնք կներառեն.
 - ՏՀԶԿ 2018 թ. առաջարկությունները՝ դրանց մանրամասն մեկնաբանություններով և իրագործման ուղենիշերով,
 - Միջոցառումների (այդ թվում՝ ՏՀԶԿ առաջարկությունների) կատարողականի հստակ ցուցանիշներն ու մոնիտորինգի պլանը:
2. Չարգացնել ԿԳՄՄՆ՝ ոլորտային հակակոռուպցիոն ռազմավարության իրականացումը համակարգելու, բուհերին աջակցելու և առաջընթացը գնահատելու կարողությունները՝ հետևյալ ուղղություններով.
 - Համապատասխան մանդատով օժտել ԿԳՄՄՆ որևէ ստորաբաժանման կամ ԿԳՄՄՆ աշխատակիցների խմբի,
 - Ապահովել այդ ստորաբաժանման կամ աշխատակիցների շարունակական կրթությունն ու վերապատրաստումը՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարի և բարեվարքության թեմաներով,
 - Տվյալ ստորաբաժանմանը կամ աշխատակիցներին ապահովել իրենց գործառույթների կատարման համար անհրաժեշտ ֆինանսական ու փորձագիտական ռեսուրսներով:
3. Բուհերին տրամադրել շարունակական խորհրդատվություն և աջակցություն.
 - Բուհերի մակարդակով միջոցառումների պլանն իրագործելու և առաջընթացը գնահատելու հարցում,
 - Բուհերի զարգացման ծրագրերն ու գործողությունները բարեվարքության ապահովման հայեցակարգի շրջանակներում իմաստավորելու հարցում:

³ Կատարողականի գնահատման համար կիրառվել է 2019 թ. ՏՀԶԿ միջանկյալ զեկույցի սանդղակը, որտեղ Significant progress (նշանակալի առաջընթաց), Progress (առաջընթաց), Lack of progress (առաջընթացի բացակայություն): Fourth round of monitoring. Armenia. Progress update report, page 7, <https://cutt.ly/ZSolXVM>

4. Պարբերական խորհրդակցություններ կազմակերպել բուհերի միջև՝ փորձի փոխանակման և գործողությունների արդյունավետությունը բարձրացնելու համար:

5. Մշակել և բուհերին տրամադրել շահերի բախման բացահայտման ու կարգավորման մեխանիզմներ և դրանց գործնական կիրառության ուղեցույց: Բուհերի համար կազմակերպել դասընթացներ շահերի բախման և դրանց կարգավորման վերաբերյալ:

6. Մշակել ԲԿ ոլորտում կոռուպցիոն ռեպերի բացահայտման և բարեվարքության պահանջների խախտման ռեպերի համար պատասխանատվության ենթարկման ռազմավարություն՝ բուհերին, դասախոսներին և ուսանողներին մասնակից դարձնելով կարգավորումների մշակմանը:

7. Վերանայել բուհերի լիցենզավորման կարգը՝ բացառելու նախարարի կողմից լիցենզավորող հանձնաժողովի ձևավորման, լիցենզիաների տրամադրման գործընթացում լիցենզավորման գործակալության և աշխատակազմի այլ ծառայողների շահերի բախման և ազդեցության չարաշահման հնարավորությունները:

8. Դիտարկել ԿԳՄՆ կառուցվածքում գործող լիցենզավորման գործակալության իրավակազմակերպական կարգավիճակի փոփոխության հնարավորությունը (օրինակ, Կառավարությանն առընթեր, կից մարմնի հնարավոր կարգավիճակը)՝ վերջինիս անկախության ապահովման և շահերի բախման կանխարգելման համար:

9. ՈԱԱԿ-ի կողմից կիրառվող՝ բուհերի հավատարմագրման և վերահավատարմագրման չափորոշիչների համակարգում ներդնել բարեվարքության ռիսկերի և կոռուպցիայի կանխարգելման չափորոշիչները:

Առաջարկություններ՝ բուհերին

1. Հակակոռուպցիոն քաղաքականություն

10. Մշակել և հաստատել առանձին բուհում հակակոռուպցիոն միջոցառումները կանոնակարգող փաստաթուղթ (միջոցառումների պլան)՝ պատասխանատու պաշտոնյաների / կառույցների և ժամանակացույցի մատնանշմամբ:

11. Միջոցառումների պլանի մշակմանը հնարավորինս մասնակից դարձնել դասախոսներին և ուսանողներին:

2. Կանխարգելում. կադրային քաղաքականություն

12. Ներդնել թափուր աշխատատեղերի, դրանց համալրման մրցույթների ու արդյունքների ազդարարման թափանցիկ համակարգ: Ապահովել թափուր աշխատատեղերի մրցույթներին մասնակցության բաց, էլեկտրոնային մեխանիզմ:

13. Ներդնել աշխատանքային իրավահարաբերություններին վերաբերող տվյալների ու վիճակագրության հավաքման մեխանիզմ՝ երկարաժամկետ կտրվածքով դիտարկելու թափուր աշխատատեղերի և դրանց համալրման, որոշակի կամ անորոշ ժամկետով

կնքվող պայմանագրերի, աշխատանքային վեճերի և այլ հարակից խնդիրների դիմամիկան:

3. Կանխարգելում. համապատասխանության և որակի ապահովման ընթացակարգեր

14. Բուհի հավատարմագրման կամ վերահավատարմագրման գործընթացում սեփական նախաձեռնությամբ, ինքնագնահատման միջոցով անդրադառնալ բուհում բարեվարքության ռիսկերի կառավարման և կոռուպցիայի կանխարգելման հարցերին:

4. Կանխարգելում. թափանցիկություն և հաշվետվողականություն

15. Պարբերական դասընթացների, իրազեկման արշավների և բուհերի կայքէջերում տրամադրվող տեղեկատվության միջոցով զարգացնել ուսանողների և դասախոսների.

- Բաց աղբյուրներից տեղեկատվության հավաքման և վերլուծության,
- Գրավոր հարցումների միջոցով տեղեկատվության հայցման,
- Բուհի հաշվետվողականության և ներքին վերահսկողության այլ մեխանիզմների կիրառման կարողությունները:

16. Ներդնել ուսանողների և դասախոսների իրազեկման և տեղեկատվության հայցման առանձին կարգավորումներ և մեխանիզմներ, մասնավորապես՝ գրագողության ձեռնարկների և առցանց ծրագրերի, բուհի էթիկայի հանձնաժողովի գործունեության, արձանագրված կոռուպցիոն դեպքերի քննության արդյունքների և նմանատիպ այլ խնդիրների վերաբերյալ:

5. Իրավակիրառ պրակտիկայի արդյունավետություն

17. Բուհերում ներդնել ազդարարման համակարգ. կոռուպցիոն դեպքերի, բարեվարքության պահանջների (այդ թվում՝ էթիկայի կանոնների) խախտումների վերաբերյալ հաղորդումներ (այդ թվում անանուն) ներկայացնելու կապուղիներ: Նշանակել ազդարարման հարցերով պատասխանատու և կազմակերպել դասընթացներ՝ զարգացնելու դասախոսների և ուսանողների ազդարարման կարողությունները:

18. Վերագործարկել կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգի (www.emis.am) «Բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների թափանցիկության և հաշվետվողականության խթանման» (<https://cutt.ly/IIWylnV>) հարթակը՝ ապահովելով բոլոր բուհերի կողմից իրենց գործունեությանը և քաղաքականություններին վերաբերելի ողջ տեղեկատվության ներբեռնումն ու շարունակական թարմացումը: Հարթակում ներդնել նոր գործիքներ՝ առկա տվյալները հետազոտական-վերլուծական նպատակներով օգտագործելու, ընդհանրացված տվյալներ ստանալու և վիճակագրական ամփոփ տվյալներ դուրս բերելու համար:

ՆԵՐԱՃՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանը 2003 թ.-ից ներգրավված է ՏՀԶԿ ՍԳԾ-ում: Այն ՀԿՑ շրջանակներում մեկնարկած ենթատարածաշրջանային, փոխադարձ գնահատման ծրագիր է, որն օժանդակում է 9 երկրներում⁴ իրականացվող հակակոռուպցիոն բարեփոխումներին՝ նշված երկրներում ուսումնասիրությունների և մասնակից պետությունների կողմից առաջարկությունների իրականացման վերաբերյալ շարունակական մոնիտորինգի միջոցով՝ ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիայի և այլ միջազգային ստանդարտների ու լավագույն գործելակերպի իրականացմանն աջակցելու նպատակով:

Որոշակի պարբերականությամբ ՏՀԶԿ շրջանակներում պատրաստվում է առանձին երկրին նվիրված, մոնիտորինգի վերաբերյալ զեկույց, որտեղ վերլուծվում է տվյալ երկրի՝ հակակոռուպցիոն բարեփոխումների և ՍԳԾ շրջանակներում առաջարկությունների կատարման առաջընթացը: Սովորաբար, մոնիտորինգի զեկույցներում թարմացվում են տվյալ երկրի կողմից նախորդ առաջարկությունների իրականացման մասով ցուցանիշները, և ներառվում են նոր առաջարկություններ՝ հաջորդ հաշվետու ժամանակահատվածի համար:

Հայաստանի համար կոռուպցիայի դեմ պայքարի իրավական և ինստիտուցիոնալ շրջանակների, ինչպես նաև՝ առաջարկությունների սկզբնական ուսումնասիրությունը հաստատվել է 2004 թ.: Հայաստանի վերաբերյալ ՍԳԾ մոնիտորինգի առաջին փուլի զեկույցն ընդունվել է 2005 թ., որտեղ գնահատվել է նախնական առաջարկությունների իրականացումը: ՍԳԾ մոնիտորինգի 2-րդ և 3-րդ փուլերի՝ Հայաստանի վերաբերյալ զեկույցներն ընդունվել են՝ համապատասխանաբար 2010 թ. և 2014 թ.:

Այս գնահատումն անդրադառնում է **2018 թ. հուլիսին ընդունված ՍԳԾ մոնիտորինգի 4-րդ փուլի՝ Հայաստանի վերաբերյալ ՏՀԶԿ զեկույցին:**

Զեկույցում վերլուծվում է Հայաստանի արձանագրած առաջընթացը՝ կապված հակակոռուպցիոն բարեփոխումների կատարման և 2014 թ. ընդունված՝ Հայաստանի վերաբերյալ մոնիտորինգի 3-րդ փուլի՝ ՍԳԾ առաջարկությունների իրականացման հետ: Այն անդրադառնում է հակակոռուպցիոն քաղաքականությանը, կոռուպցիայի կանխարգելմանը, կոռուպցիայի դեպքում քրեական պատասխանատվությանը, ինչպես նաև՝ ԲԿ ոլորտում կոռուպցիայի կանխարգելմանն ու կոռուպցիոն հանցագործությունների գործերով հետապնդման իրականացմանը: ԲԿ ոլորտի ընտրությունը կատարվել էր հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների և Հայաստանի իշխանությունների իրականացրած ուսումնասիրության հիման վրա:

ՏՀԶԿ զեկույցը ներառում է ընդհանուր բնույթի 23 նոր առաջարկություն և **ԲԿ ոլորտի 5 թեմատիկ ուղղություններով 16 առաջարկություն:**

⁴ Հայաստան, Ադրբեջան, Վրաստան, Ղազախստան, Ղրղզստան, Մոնղոլիա, Տաջիկստան, Ուկրաինա և Ուզբեկստան:

ԲԿ ոլորտին վերաբերող առաջարկությունների թեմատիկ ուղղություններն են.

1. **Հակակոռուպցիոն քաղաքականություն** (4 առաջարկություն)
2. **Կանխարգելում. կադրային քաղաքականություն** (3 առաջարկություն)
3. **Կանխարգելում. համապատասխանության և որակի ապահովման ընթացակարգեր** (5 առաջարկություն)
4. **Թափանցիկություն և հաշվետվողականություն** (2 առաջարկություն)
5. **Իրավակիրառ պրակտիկայի արդյունավետություն** (2 առաջարկություն)

Սույն գնահատման զեկույցում յուրաքանչյուր առաջարկություն համարակալվել է այնպես, որ արտացոլվի դրա թեմատիկ ուղղությունը: Օրինակ, 2-րդ թեմատիկ ուղղության («Կանխարգելում. կադրային քաղաքականություն») 3-րդ առաջարկությունը ստացել է «2.3 առաջարկություն» անվանումը, 4-րդ թեմատիկ ուղղության («Թափանցիկություն և հաշվետվողականություն») առաջին առաջարկությունը ստացել է «4.1 առաջարկություն» անվանումը, և այսպես շարունակ:

Այս հետազոտության **նպատակն էր՝** գնահատել ՏՀԶԿ զեկույցի՝ ԲԿ ոլորտին վերաբերող 16 առաջարկությունների կատարումը:

Հետազոտության **խնդիրներն էին.**

- Նկարագրել ՏՀԶԿ յուրաքանչյուր առաջարկության իրագործմանն առնչվող ներկա իրավիճակը՝ փաստերի շարադրման և վերլուծության միջոցով:
- Գնահատել ՏՀԶԿ յուրաքանչյուր առաջարկության իրագործման արդյունքում բարելավվածության համակարգում նկատելի արդյունքներն ու առաջընթացը:
- Բացահայտել ՏՀԶԿ առաջարկությունների իրագործման ինստիտուցիոնալ, իրավական և այլ խոչընդոտները:
- Առաջարկություններ ներկայացնել ՏՀԶԿ առաջարկությունների հետագա արդյունավետ իրագործման և դրական ազդեցության խորացման համար:

Գնահատման հիմքը

Գնահատման համար հիմք (baseline for assessment) են ծառայել ՏՀԶԿ զեկույցի 4-րդ գլխի՝ Հայաստանի ԲԿ համակարգում կոռուպցիայի կանխարգելմանն ու հետապնդմանը նվիրված փաստերի նկարագրությունն ու իրավիճակի վերլուծությունը: Զանի որ ՏՀԶԿ ԲԿ ոլորտի 16 առաջարկությունները բխում են հենց այդ վերլուծությունից, զեկույցի այդ հատվածի փաստական նկարագրությունը, գնահատականներն ու բովանդակությունն՝ ընդհանուր առմամբ, ծառայել է սույն գնահատման հիմք (baseline): Հայաստանի բարձրագույն կրթության և հատկապես բարելավվածության համակարգի ընթացիկ իրավիճակը գնահատվել է՝ այդ «մեկնարկային կետի» հետ համեմատության միջոցով:

Ձեկույցի կառուցվածքը

Գնահատման արդյունքները ներկայացված են 5 ենթագլուխներում, որոնք վերնագրված են ՏՀԶԿ 5 առաջարկությունների թեմատիկ ուղղություններին համապատասխան:

Յուրաքանչյուր ենթագլխի սկզբնամասում ներկայացված են տվյալ թեմատիկ ուղղության բաղադրիչ առաջարկությունները: Այնուհետև, յուրաքանչյուր առաջարկության ներքո նկարագրված և վերլուծված են 2018 թ. ՏՀԶԿ զեկույցի հրապարակումից հետո՝ մինչև 2021 թ. նոյեմբեր-դեկտեմբեր ժամանակահատվածը, յուրաքանչյուր առաջարկության կատարմանն առնչվող փաստերն ու ընթացիկ իրավիճակը: Այս հատվածներում առկա են նաև միջանկյալ, ամփոփիչ գնահատականներ, որոնք ամբողջ ծավալով ընդհանրացվում ու ներկայացվում են զեկույցի «Եզրահանգումներ» գլխում:

Ձեկույցի առաջարկությունները չեն փոխարինում ՏՀԶԿ 16 առաջարկություններին, այլ միտված են դրանց արդյունավետ իրագործման ապահովմանը: Ներկայացված են ինչպես ընդհանրական, մեթոդաբանական բնույթի, այնպես էլ՝ ՏՀԶԿ առաջարկությունների 5 խմբերից յուրաքանչյուրի իրագործմանն առնչվող առաջարկություններ:

Գնահատումն իրականացրել է ՀԶԻ ՀԿ-ն՝ 2021 թ. հուլիս-դեկտեմբեր ամիսներին: Գնահատումն արտացոլում է 2021 թ. նոյեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին Հայաստանի ԲԿ ոլորտում առկա իրավիճակը:

Ձեկույցի հիմնական նպատակային լսարանն է՝ ԲԿ ոլորտի բոլոր դերակատարները, բուհերը, ՀՀ ԿԳՄՍՆ-ն, ՀՀ կառավարությունը, ԲԿ ոլորտի այլ շահագրգիռ կողմերն ու փորձագետները, ԲԿ ոլորտի դոնորները, միջազգային և տեղական հասարակական կազմակերպությունները:

ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գնահատման նախապատրաստական փուլում իրականացվել է հիմնական հասկացությունների օպերացիոնալիզացիա, մեկնաբանություն և վերլուծություն: ՏՀԶԿ առաջարկությունների կատարումն արդյունավետ գնահատելու համար յուրաքանչյուր առաջարկության տեքստը տրոհվել է իմաստային միավորների (բաղադրիչների), մեկնաբանվել է դրանց նշանակությունն ու այն համատեքստը, որում դրանք կիրառվել են: Մեկնաբանությունները հիմնվել են ՏՀԶԿ կողմից կիրառվող հայեցակետերի ու մոտեցումների վրա: Կիրառվել են նաև ԲԿ ոլորտում կոռուպցիայի դեմ պայքարին և բարեվարքությանը նվիրված նշանակալի աշխատությունների մոտեցումներն ու մեկնաբանությունները⁵: Հասկացությունների՝ հնարավորինս պարզ ու հանգամանալից մեկնաբանությունը թույլ է տվել գնահատման հաջորդ փուլերում հասցեական հետազոտական գործիքներ մշակել:

⁵ Դրանցից հատկապես կարելի է առանձնացնել հետևյալը. Կիրառական բաղաբանականության կենտրոն՝ Միխայիլ Միլովանովիչի գլխավորությամբ, «Կոռուպցիայի դեմ պայքարը և բարեվարքության արմատավորումը Հայաստանի կրթության ոլորտում», 2016, <https://cutt.ly/DIPt84I>:

Գնահատման հաջորդ փուլում հասանելի, բաց աղբյուրներում առկա տեղեկատվության հիման վրա իրականացվել է ՏՀԶԿ առաջարկությունների կատարողականի նախնական գնահատում (desk research՝ գրասենյակային հետազոտություն): Ուսումնասիրվել են ակադեմիական բարեվարքությանն առնչվող ազգային/համընդհանուր և բուհերի ներքին կարգավորումները, դիտարկվել են մամուլի հրապարակումներ, ոլորտի փորձագետների ու պաշտոնյաների հետ լրագրողական հարցազրույցների տեսանյութեր, հոդվածներ և այլ նյութեր: Նախնական գնահատումը թույլ է տվել վարկածներ առաջ քաշել ՏՀԶԿ առաջարկությունների կատարողականի վերաբերյալ, իսկ այդ վարկածներն էլ իրենց հերթին հիմք են դարձել հետազոտական գործիքների՝ հարցերի ու հարցադրումների մշակման համար:

Հետազոտական գործիքների փորձարկմանն ու լրամշակմանը հաջորդել է գնահատման դաշտային՝ տվյալների հավաքման փուլը: Խաչաձև ստուգվել և համադրվել են տարբեր աղբյուրներից և տարբեր մեթոդների օգնությամբ ստացված տվյալները, դրանց վերլուծության միջոցով պատրաստվել է գնահատման արդյունքներն ամփոփող սույն զեկույցը:

Գնահատումը հիմնված էր տվյալների հավաքման որակական և քանակական մեթոդների վրա, ներառյալ՝ շահագրգիռ կողմերի հետ հանդիպումները:

Տվյալների հավաքման մեթոդներն էին.

Փաստաթղթերի վերլուծություն

Վերլուծության են ենթարկվել.

- Հայաստանում հակակոռուպցիոն քաղաքականությանն առնչվող իրավական ակտերը, ծրագրերն ու այլ փաստաթղթերը
- ՏՀԶԿ զեկույցներն ու դրանց առչվող այլ փաստաթղթերը
- Բուհերի ռազմավարական ծրագրերը, հակակոռուպցիոն ծրագրերը, էթիկական (բարեվարքության) կանոնագրքերն ու բուհական այլ փաստաթղթերը⁶
- Բաց աղբյուրներում առկա, թեմային առնչվող հրապարակումները

Գրավոր հարցումների միջոցով տվյալների հավաքում բուհերից

23 բուհից տեղեկատվության հայցում է իրականացվել բուհի գործունեության՝ հակակոռուպցիոն քաղաքականությանն ու բարեվարքությանն առնչվող ասպեկտների վերաբերյալ:

⁶ Այս նպատակով ուսումնասիրվել են 23 բուհի պաշտոնական կայքեր և այլ էլեկտրոնային աղբյուրներ: Հավաքված տվյալները համեմատվել և համադրվել են բուհերից գրավոր հարցումների միջոցով ստացված պատասխանների հետ:

Կիրառվել է բուհերի թափանցիկության և հաշվետվողականության խթանման հարթակի⁷ առցանց գործիքակազմի ադապտացված տարբերակը⁸: Մասնավորապես, գործիքակազմի հարցերը խմբագրվել են, և գրավոր հարցման հարցաշարում են ներառվել հիմնականում այն հարցերը, որոնք առնչվում են կոռուպցիայի դեմ պայքարին և բարեվարքության ապահովմանը:

Բուհերին ուղարկված հարցաշարի թեմատիկ ուղղություններն էին.

- Բուհի ֆինանսական կառավարում
- Կառավարման մարմիններ
- Ռազմավարական պլանավորում
- Մարդկային ռեսուրսների կառավարում
- Ուսանողների գնահատում, ակադեմիական կարգապահություն և ուսանողի հետ հետադարձ կապ

Պատասխան (լրացված հարցաշար) է ստացվել 10 պետական բուհից: Հավելվածում ներկայացված են բուհերը, որոնց ուղղվել է հարցումը և նրանք, որոնք պատասխանել են հարցմանը:

Հարցազրույցներ առանցքային տեղեկատվության հետ

Իրականացվել է 26 հարցազրույց.

- 21 հարցազրույց՝ 15 պետական և 1 միջպետական բուհերի ներկայացուցիչների հետ

Հարցազրույցներին մասնակցել են բուհերի 25 ներկայացուցիչ⁹: Նրանց թվում էին՝ բուհերի պրոռեկտորները, որակի ապահովման բաժինների պետերը կամ աշխատակիցները, աշխատակազմի ղեկավարները, ամբիոնների վարիչներն ու ղեկանները, ֆինանսական գործունեության հարցով պատասխանատուները, այլ պաշտոնյաներ:

Բուհերը նախապես տեղեկացվել են հարցազրույցների թեմատիկ ուղղվածության մասին և իրենք են որոշել, թե բուհի որ կառույցների ներկայացուցիչները պետք է մասնակցեն հարցազրույցներին:

- 5 հարցազրույց՝ ԿԳՄՄՆ տարբեր ստորաբաժանումների 6 ներկայացուցիչների հետ¹⁰

Կիրառվել է կիսաձևայնացված հարցազրույցի հարցաշար: Բոլոր հարցազրույցները սղագրվել են, իրականացվել է տեքստերի բովանդակային վերլուծություն:

⁷ Բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում կառավարման ոլորտում թափանցիկության և հաշվետվողականության խթանման հարթակ, <https://cutt.ly/IIWYlnV>:

⁸ Բարձրագույն ուսումնական հաստատության կառավարման ոլորտում թափանցիկության և հաշվետվողականության խթանման գործիքակազմ, <https://cutt.ly/AYWUtt1>:

⁹ Որոշ հարցազրույցներ իրականացվել են միաժամանակ բուհի 2 ներկայացուցչի հետ:

¹⁰ Հարցազրույցներից մեկն իրականացվել է միաժամանակ ԿԳՄՄՆ 2 ներկայացուցչի հետ:

Առցանց անանուն հարցում բուհերի դասախոսների շրջանում

Առցանց հարցումն իրականացվել է 2021 թ. նոյեմբերի 15 – դեկտեմբերի 17 ժամանակահատվածում:

Առցանց հարցման մասնակցության հրավեր-հայտարարությունը տեղադրվել է ՀԶԻ ֆեյսբուքյան էջում և լայնորեն տարածվել է էլեկտրոնային փոստի տարատեսակ ցանկերի միջոցով: Հայտարարության տարածմանը նպաստել է նաև թիրախային ֆեյսբուքյան գովազդը, որի շնորհիվ առցանց հարցման հայտարարությունը միայն ֆեյսբուքում տեսանելի է դարձել մոտ 56.000 մարդու, իսկ նրանցից 1.064-ն առնվազն մեկ անգամ անցել են հարցման հղումով: Ել. փոստի և այլ եղանակների միջոցով հարցման տարածման (դիտումների) իրական ծավալը հնարավոր չէ իմանալ:

Առցանց հարցման ձևայնացված հարցաշարը բաղկացած էր 3 մասից և 24 հարցից.

- Գոհունակությունը ԲՈՒՀ-ի պայմաններից (4 հարց),
- Բարեկարքություն և հակակոռուպցիոն միջոցառումներ (7 հարց),
- Սոցիալ-ժողովրդագրական տվյալներ (13 հարց):

Հավաքված տվյալները ծրագրային (Excel, SPSS) մշակման են ենթարկվել և համադրվելով որակական տվյալների հետ՝ օգտագործվել են այս զեկույցում:

Առցանց հարցմանն ընդհանուր առմամբ մասնակցել է 266 դասախոս: Հարցվողների 52.6%-ը չունեն որևէ գիտական կոչում, 40%-ը դոցենտի, իսկ 7.4%-ը պրոֆեսորի գիտական կոչում ունեն: Հարցվողների կեսն (49.6%) ունի գիտությունների թեկնածուի աստիճան: Հարցվողների 74.8%-ը բուհի հիմնական կազմի աշխատող են, 19.3%-ն աշխատում է համատեղությամբ, իսկ 5.9%-ը՝ ժամավճարով:

Հարցվողների 72.6%-ը կանայք են, 27.4%-ը՝ տղամարդիկ: Ամենամեծ տարիքային խումբը 34-41 տարեկաններն են (24.4%), 2-րդ տեղում 42-49 տարեկաններն են՝ 23.3%, 3-րդ տեղում 26-33 տարեկան հարցվողներն են՝ 17.4%: Այսպիսով, հարցվողների մեծամասնությունը՝ 65.1%-ը, 26-49 տարիքային խմբին են պատկանում:

Առցանց հարցման ընտրանքի ներկայացուցչականության հարցը խնդրահարույց է առաջին հերթին այն պատճառով, որ հարցման կազմակերպիչն էական ազդեցություն չունի հարցվողների ընտրության գործընթացի վրա: Յուրաքանչյուր ոք, ծանոթանալով առցանց հարցման հրավերին, կարող է ինքնուրույն որոշում կայացնել՝ մասնակցելու հարցմանը: Մյուս կողմից, սուղ են ճշգրիտ տվյալները գլխավոր համախմբության վերաբերյալ, ինչը ևս բարդացնում է ընտրանքի ներկայացուցչականության հիմնավորումը: Այնուամենայնիվ, առկա ելակետային տվյալների հիման վրա հնարավոր է որոշ ենթադրություններ ու պնդումներ առաջ քաշել:

Վիճակագրական կոմիտեի՝ 2021 թ. հրապարակված «ՀՀ սոցիալական վիճակը 2020 թվականին» վիճակագրական ժողովածուի «Բարձրագույն մասնագիտական կրթություն» գլխի¹¹ տվյալների համաձայն, բարձրագույն պետական ուսումնական հաստատությունների պրոֆեսորադասախոսական անձնակազմի թվաքանակը 2020-2021 ուսումնական տարում կազմել է 9.342 մարդ: Ոչ պետական բուհերում պրոֆեսորադասախոսական անձնակազմի թվաքանակը նույն ժամանակահատվածում կազմել է 1.489 մարդ¹²:

Քանի որ այս զեկույցն անդրադառնում է պետական և միջպետական բուհերին, որպես ելակետային կողմնորոշիչ տվյալ կարելի է վերցնել հենց 9.342 թիվը: Պարզ չէ սակայն, թե արդյոք նշված թվի մեջ ներառված է նաև միջպետական բուհերում դասավանդող դասախոսների թվաքանակը:

Գլխավոր համախմբության՝ ենթադրյալ 9.342 ծավալի պարագայում, ընտրանքային սխալը չի գերազանցում 6%-ը՝ 95% նշանակալիության միջակայքում: Եթե նույնիսկ գլխավոր համախմբության ծավալն ավելի մեծ համարենք, օրինակ՝ մոտ 11.000 դասախոս՝ 9.342-ի փոխարեն, միևնույն է, այդ դեպքում ևս ընտրանքային սխալը չի գերազանցի 6%-ը՝ 95% նշանակալիության միջակայքում:

Գնահատման շրջանակը

ԿԳՄՍՆ կայքում 2019 թ. օգոստոսին հրապարակված ՀՀ պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ցանկի համաձայն¹³, Հայաստանում գործում են 23 պետական բուհ՝ իրենց 13 մասնաճյուղերով և 4 միջպետական բուհ:

Քանի որ ՏՀԶԿ առաջարկությունների կատարման հասցեատերերն առաջին հերթին պետական կամ պետության մասնակցությամբ (օրինակ՝ միջպետական համաձայնագրերի հիման վրա ստեղծված) բուհերն են, այս գնահատումն անդրադառնում է նշված ցանկում ներառված բուհերին: Մասնավոր, ոչ պետական բուհերը չեն դիտարկվել, քանի որ ՏՀԶԿ առաջարկությունների կատարման առաջնահերթ սուբյեկտներ չեն, լիովին հստակ չէ նաև Կառավարության և ԿԳՄՍՆ իրավասությունների շրջանակն՝ ազդելու այդ բուհերի ներքին քաղաքականությունների վրա: Մինչդեռ պետական և միջպետական բուհերի պարագայում կառավարության՝ որպես հիմնադրի և լիազոր մարմնի պատասխանատվության շրջանակը, թեև ոչ գոհացուցիչ չափով, ավելի տեսանելի է:

23 պետական բուհերից՝ գնահատումը չի անդրադարձել միայն 4-ին. ռազմական 3 բուհերին և ՀՀ ԱԻՆ ճգնաժամային կառավարման պետական ակադեմիային: Գնահատման նախապատրաստական փուլում պարզ դարձավ, որ հատկապես ռազմական բուհերում գաղտնիության կարգավորումները մեծապես բարդացնում են անհրաժեշտ հետազոտական տվյալների հավաքումը: Բացի այդ, հետազոտության շատ հարցադրումներ ամբողջ ծավալով կիրառելի չէին այս բուհերում՝ վերջիններիս յուրահատուկ մասնագիտական ուղղվածության պատճառով:

¹¹ Բարձրագույն մասնագիտական կրթություն, «ՀՀ սոցիալական վիճակը 2020 թվականին» վիճակագրական ժողովածու, էջ 225, <https://cutt.ly/gIA7nv6>:

¹² Նույն տեղում, էջ 233:

¹³ ՀՀ պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ցանկ, <https://cutt.ly/5YWRUrc>:

Գնահատման սահմանափակումները

Գնահատումն անդրադարձել է միայն ՏՀԶԿ 16 առաջարկությունների կատարմանը՝ վերը բերված խնդիրների շրջանակում: Գնահատման նպատակը չէր՝ չափել ԲԿ ոլորտում կոռուպցիոն ռիսկերի տարածվածությունը, դրանց վերաբերյալ ոլորտի շահառուների ընկալումներն ու կարծիքները: Գնահատման նպատակը չէր նաև բացահայտել հնարավոր կոռուպցիոն ռիսկերի պատճառները, դրսևորման ձևերն ու նպաստող գործոնները:

ՏՀԶԿ առաջարկությունները վերաբերում են ԲԿ ոլորտին՝ իր ամբողջության մեջ, ինչը դժվարացնում է առանձին բուհերում նկատված միտումների կամ փաստերի ընդհանրացումը: Յուրաքանչյուր բուհում կոռուպցիայի դեմ պայքարի առումով ուրույն, տարբերվող իրավիճակ և մշակույթ է առկա: Դժվար է ընդհանրացնել բուհերի այս տարբերվող պրակտիկաները և միանշանակ պնդումներ անել այն մասին, թե ԲԿ ոլորտում ՏՀԶԿ որ առաջարկություններն են կատարվել: Ել ավելի դժվար է համադրել յուրահատուկ մասնագիտացում ունեցող բուհերի (օրինակ՝ արվեստի ուղղվածության) իրավիճակները մյուս բուհերի իրավիճակների հետ: Այդ պատճառով, զեկույցում առավելապես փաստական հանգամանքներն են գերակշռում, իսկ եզրահանգումներում հնարավորինս կիրառված են «հիմնականում», «մեծ մասամբ», և նմանատիպ այլ ձևակերպումներ:

Գնահատման խոչընդոտներից էր նաև որոշ տվյալների բացակայությունը, որի պատճառներն էին՝ բուհերում համապատասխան վիճակագրություն վարելու պրակտիկայի բացակայությունը կամ բուհերի՝ հետազոտող թիմի հետ համագործակցության ցանկության բացակայությունը: Ինչպես վերև արդեն նշվել է, գրավոր հարցաշար ստացած 23 բուհերից միայն 10-ն են պատասխանել հարցերին: Մյուս բուհերը չեն հիմնավորել նույնիսկ պատասխանի բացակայության պատճառները: Որոշ բուհեր մերժել են տարածել առցանց հարցման հղումն իրենց դասախոսների շրջանում՝ կրկին՝ առանց պատշաճ պատճառաբանության:

Բուհերից միայն 6-ն են համառոտ հիմնավորել գնահատմանն աջակցելու կամ մասնակցելու ցանկության բացակայությունը: Այդ հիմնավորումներից պարզ է դառնում, որ ամենատարածված պատճառը՝ գնահատման թեմայի զգայունությունն է (ավելի ճիշտ՝ թեմայի այդպիսի ընկալումը բուհերի ղեկավարության կողմից): Բարձրաձայնված կցկտուր պատճառները վկայում են, որ գնահատմանն աջակցելու կամ մասնակցելու որոշում կայացնողները նպատակահարմար չեն գտել, որ կոռուպցիայի / բարեվարքության թեմաները քննարկվեն բուհի անձնակազմի շրջանում: Բուհերից մի քանի բանավոր պնդումներ են եղել հայցվող տվյալների՝ «գաղտնիք» հանդիսանալու մասին, իսկ բուհերից մեկի ներկայացուցիչը նշել է, որ կպատասխանեն գրավոր հարցմանը միայն լիազոր մարմնի (նախարարության) պահանջի դեպքում:

Այնուամենայնիվ, տվյալների բացակայության խնդիրը հաղթահարվել է հետազոտական տարաբնույթ մեթոդների կիրառության շնորհիվ:

Առաջարկություն 1. Հակակոռուպցիոն քաղաքականություն

Առաջարկություն 1.1

Ապահովել, որ ոլորտային ռազմավարությունն ու գործողությունների ծրագիրը իրականացվեն, իսկ առաջընթացը ենթարկվի մոնիտորինգի և վերլուծության՝ առաջնահերթությունների ճշգրտման նպատակով: Դիտարկել իրականացման ժամկետը՝ մինչև հաջորդ ռազմավարության մշակման ժամկետը երկարաձգելու հարցը:

ՀՀ կառավարության 2015 թ. փետրվարի 19-ի N 165-Ն որոշմամբ ստեղծվել էին Կոռուպցիայի դեմ պայքարի խորհուրդը և փորձագիտական հանձնախումբը, հաստատվել էր Կառավարության աշխատակազմի՝ հակակոռուպցիոն ծրագրերի մոնիտորինգի բաժնի գործունեության կարգը: Այս որոշման հիմքում ընկած էր հակակոռուպցիոն քաղաքականության կանխարգելիչ ինստիտուցիոնալ մոդելը՝ հետևյալ կառուցվածքով.

- Կոռուպցիայի դեմ պայքարի խորհուրդ՝ որպես հակակոռուպցիոն ռազմավարության իրականացումը համակարգող, ոլորտային ծրագրերի իրականացման նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմին:
- Բարձրորակ մասնագետներով համալրված փորձագիտական հանձնախումբ:
- Առանձին ոլորտներում հակակոռուպցիոն քաղաքականություն իրականացնող պատասխանատու մարմիններ (նախարարություններ, կառավարությանն առընթեր պետական մարմիններ):

ՀՀ կառավարության 2015 թ. սեպտեմբերի 25-ի N 1141-Ն որոշմամբ¹⁴ հաստատվել էր Հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը և դրա իրականացման 2015-2018 թթ. միջոցառումների ծրագիրը՝ 4 ուղղություններով.

- Դետական եկամուտների հավաքագրման ոլորտ
- Ոստիկանության կողմից քաղաքացիներին ծառայությունների մատուցման ոլորտ
- Առողջապահության ոլորտ
- Կրթության ոլորտ

Հաստատման պահին միջոցառումների ծրագրում դեռ սահմանված չէին կրթության ոլորտում հակակոռուպցիոն միջոցառումներ: Ծրագրում հետևյալ՝ ընդհանուր բնույթի միջոցառումն էր միայն սահմանված. **«Կրթության ոլորտում կոռուպցիոն ռիսկերի համապարփակ ուսումնասիրություն և դրա հիման վրա կրթության ոլորտում հակակոռուպցիոն ծրագրի մշակում և իրականացում»:** Ի կատարումն այս խնդրի, փորձագիտական հանձնախումբը 2017 թ. կոռուպցիայի դեմ պայքարի խորհուրդ ներկայացրեց «Կրթության ոլորտում հայտնաբերված կոռուպցիոն ռիսկերի և դրանց

¹⁴ ՀՀ Կառավարության 2015 թ. սեպտեմբերի 25-ի «Հայաստանի Հանրապետության Հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը և դրա իրականացման 2015-2018 թվականների միջոցառումների ծրագիրը և պետական եկամուտների հավաքագրման, ոստիկանության կողմից քաղաքացիներին ծառայությունների մատուցման, առողջապահության և կրթության ոլորտներում հայտնաբերված կոռուպցիոն ռիսկերի և դրանց չեզոքացմանը և (կամ) նվազեցմանն ուղղված միջոցառումների ծրագրերը հաստատելու մասին» N 1141-Ն որոշում, <https://cutt.ly/8IWdb5Z>:

չեզոքացմանը և (կամ) նվազեցմանն ուղղված միջոցառումների» ծրագիրը, որը հաստատվեց ՀՀ Կառավարության 2018 թ. հունվարի 18-ի 133-Ն որոշմամբ¹⁵, որպես Հակակոռուպցիոն ռազմավարության Հավելված N 6:

Ծրագրում նկարագրված՝ կրթության ոլորտին առնչվող կոռուպցիոն 28 ռիսկերից 9-ը վերաբերում էին ԲԿ, իսկ 3-ը՝ հետբուհական կրթության բնագավառներին: Բոլոր միջոցառումների իրականացման առավելագույն վերջնաժամկետը տարեվերջն էր՝ 2018 թ. դեկտեմբերի 30-ը (երբ լրանում էր Նաև Հակակոռուպցիոն ռազմավարության գործողության ժամկետը):

Այսպիսով, 2018 թ. դեկտեմբերից հետո **Հայաստանում չկա կրթության ոլորտում հակակառուպցիոն միջոցառումները կանոնակարգող համապարփակ փաստաթուղթ** (ոլորտային հակակոռուպցիոն ռազմավարություն): Կառավարության հաջորդ հակակոռուպցիոն ռազմավարությունն ու դրա իրականացման 2019-2022 թթ. միջոցառումների ծրագիրը ընդունվեցին 2019 թ. հոկտեմբերին: **Սակայն դրանցում կրթության ոլորտն այլևս առանձնացված չէ, չկան հատուկ միջոցառումներ:**

Հետևաբար, ՏՀԶԿ 1.1 առաջարկության հեռահար իրագործումը փաստացի անհնար էր դարձել: ՏՀԶԿ զեկույցն ընդունվել էր 2018 թ. հուլիսին, իսկ կրթության ոլորտում կոռուպցիոն ռիսկերի չեզոքացմանն ուղղված միջոցառումների ծրագիրը դադարել էր գործել Նույն թվականի դեկտեմբերին: Չի կատարվել Նաև 1.1 առաջարկության 2-րդ մասը՝ «... *իրականացման ժամկետը՝ մինչև հաջորդ ռազմավարության մշակման ժամկետը երկարաձգելը*»:

Հակակոռուպցիոն ռազմավարության իրականացմանը և միջոցառումների ծրագրերին հետևելու նպատակով ստեղծվել էր և հիմա էլ գործում է ՀՀ հակակոռուպցիոն մոնիտորինգի պլատֆորմը (տվյալների առցանց հետևման համակարգը): Հարթակի «Միջոցառումների ծրագրեր» բաժնի կրթության ոլորտի հատվածում¹⁶ ներկայացված են կրթության ոլորտում վերհանված ռիսկերը և դրանցից յուրաքանչյուրի նկարագրությունը: Ներկայացված են Նաև ռիսկի չեզոքացմանը և (կամ) նվազեցմանն ուղղված միջոցառումները, միջոցառման իրականացման ժամանակահատվածը, ֆինանսավորման աղբյուրը, կատարողականը (գնահատման ցուցանիշները) և միջոցառումն իրականացնող մարմինը:

Միջոցառման կատարողականի մասին պետք է պատկերացում տային գնահատման ցուցանիշները, որտեղ նշված են ցուցանիշի չափման միավորը, ցուցանիշի փաստացի արժեքը և ցուցանիշի թիրախային արժեքը: Սակայն դրանք թվային արտահայտում ունեն և չեն կարող արտացոլել տվյալ միջոցառման իրագործման իրական, որակական արդյունքներն ու ազդեցությունը: Օրինակ, ԲԿ ոլորտին առնչվող ռիսկերից մեկը ձևակերպված է հետևյալ կերպ. «*Կոռուպցիոն ռիսկեր բուհերի դասախոսների աշխատանքի ընդունման, առաջխաղացման, գործուղումներ մեկնելու ժամանակ*»: Այդ ռիսկի չեզոքացման համար սահմանված է հետևյալ միջոցառումը. «*Մշակել կամ վերանայել բուհերի համապատասխան ներքին իրավական ակտերը (կանոնակարգերը, աշխատակարգերը, ընթացակարգերը)*»:

¹⁵ Կառավարության 2018 թ. հունվարի 18-ի «Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2015 թվականի սեպտեմբերի 25-ի N 1141-Ն որոշման մեջ լրացումներ կատարելու մասին» 133-Ն որոշում, <https://cutt.ly/NIWqd5u>:

¹⁶ ՀՀ հակակոռուպցիոն մոնիտորինգի պլատֆորմ, «Միջոցառումների ծրագրեր» բաժնի կրթության ոլորտի հատված, <https://cutt.ly/qIWkisB>:

պրոֆեսորադասախոսական և վարչական աշխատակազմի աշխատանքի ընդունման, ապատման, առաջխաղացման, արտասահմանյան գործողումներ մեկնելու գործընթացների վերաբերյալ: Այս միջոցառման գնահատման ցուցանիշները 3-ն են.

- Բուհերի ներքին իրավական ակտերի՝ կանոնակարգերի, աշխատակարգերի, ընթացակարգերի և այլն, վերամշակման ժամկետը,
- Վերամշակված ներքին իրավական ակտերը ապահովում են պրոֆեսորադասախոսական և վարչական աշխատակազմի աշխատանքի ընդունման, ապատման, առաջխաղացման գործընթացների թափանցիկությունը,
- Վերամշակված ներքին իրավական ակտերը ապահովում են արտասահմանյան գործողումների մեկնելու գործընթացների թափանցիկությունը:

Վերոնշյալ 3 ցուցանիշների փաստացի արժեքները «0» են՝ թիրախային ցուցանիշի «100»-ի դիմաց, ինչից կարելի է ենթադրել, որ որևէ բուհում միջոցառմանը և իր ցուցանիշներին համահունչ որևէ գործողություն չի կատարվել: Նույնիսկ եթե ցուցանիշների փաստացի արժեքները 0-ից բարձր լինեին (օրինակ՝ 20 կամ 50), դա որևէ խորքային ու հստակ պատկերացում չէր ձևավորի այն մասին, թե բուհերում ինչ իրական փոփոխություն է եղել:

Նկարագրված խնդիրը բնորոշ է ԲԿ ոլորտի գրեթե բոլոր միջոցառումներին. գնահատման ցուցանիշների միայն քանակական, թվային արտահայտումը բավարար չէ իրական ազդեցությունը չափելու համար: Դրա համար հարկավոր էին գնահատման այլ մեթոդներ (հարցումներ, հարցազրույցներ, փաստաթղթերի վերլուծություն, այլ), որոնք նախատեսված չէին:

Այսպիսով, կարելի է գնահատել, որ ՏՀԶԿ 1.1 առաջարկության՝ «...առաջընթացը մոնիտորինգի և վերլուծության ենթարկելու» բաղադրիչը ևս պատշաճ չի իրականացվել:

Առաջարկություն 1.2

Հստակորեն նշել հակակոռուպցիոն միջոցառումների իրականացման համար անհրաժեշտ բյուջեն (գումարի չափը և այն աղբյուրը, որը կֆինանսավորի միջոցառումների իրականացումը) և ապահովել, որ միջոցառումները համապատասխանեն կոռուպցիոն ռիսկերի գոյացմանը նպաստող ոլորտում առկա պայմաններին:

Վերը նկարագրված՝ կրթության ոլորտի հակակոռուպցիոն պետական ռազմավարության և միջոցառումների ծրագրի բացակայությունն անհնար է դարձրել նաև ՏՀԶԿ 1.2 առաջարկության իրագործումը:

Ոլորտի լիազոր մարմինը՝ ԿԳՄՆ-ն, սեփական նախաձեռնությամբ ոլորտային ռազմավարություն մշակելու մտադրություն չունի: Պատճառների շարքում լիազոր մարմնի ներկայացուցիչները հիմնականում նշել են այն խնդիրը, որ այդպիսի ծրագիրը չի ունենա պետական բյուջեից ֆինանսավորման պատշաճ իրավական հիմք: Պետական բյուջեից ֆինանսավորման ենթակա են այն ծրագրերն ու միջոցառումները, որոնք նախատեսված են կառավարության ծրագրով, պետական միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրով: Զանի որ կրթության ոլորտում հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը դրանց շարքում չէ, բյուջեից դրա իրագործմանն ուղղված միջոցներ ներգրավելը քիչ հավանական է:

Անգամ նախորդ՝ 2015-2018 թթ. միջոցառումների ծրագրում միջոցառումների ֆինանսավորումը ևս խնդրահարույց էր, չնայած այն հանգամանքին, որ կրթությունը առանձնացված էր որպես ոլորտ՝ կառավարության համապատասխան որոշմամբ:

Այսպես, 2018 թ. հունվարին հաստատված «Կրթության ոլորտում հայտնաբերված կոռուպցիոն ռիսկերի և դրանց չեզոքացմանը և (կամ) նվազեցմանն ուղղված միջոցառումների» ծրագրի՝ ԲԿ ոլորտին վերաբերող 9 միջոցառումներից 6-ի կատարման համար գործածվել է «Լրացուցիչ ֆինանսավորում չի պահանջում» ձևակերպումը: Բացի այդ, բուհական և հետբուհական կրթության ոլորտին առնչվող 12 միջոցառումներից 9-ը կամավոր բնույթ ունեին: Այսինքն, դրանց իրականացման պայման էր բուհերի համաձայնությունը / հանձնառությունը:

Կոռուպցիոն մեկ ռիսկի («Կոռուպցիոն ռիսկեր բուհերում ընթացիկ քննությունների ժամանակ») հաղթահարման համար որպես ֆինանսավորման աղբյուր նշվել են բուհերի բյուջեները (գրավոր քննությունների ձևաթղթերի տպագրական ծախսեր): Երկու կոռուպցիոն ռիսկերի (Բարձրագույն կրթության ոլորտում ակադեմիական անազնվություն և դիպլոմների տրամադրման գործընթացում կոռուպցիոն ռիսկեր) հաղթահարման համար որպես ֆինանսավորման աղբյուր նշվել են օրենքով չնախատեսված այլ (ոչ բյուջետային) միջոցները՝ ընդհանուր 49,500,000 ՀՀ դրամի չափով:

Այսպիսով, անգամ կառավարության որոշմամբ հաստատված 2018 թ. միջոցառումների ծրագրի՝ ԲԿ ոլորտին վերաբերող **որևէ միջոցառման համար պետական բյուջեից ֆինանսավորում չէր նախատեսվել:**

Բուհերի բյուջեներում նույնպես չկան առանձնացված հոդվածներ՝ հակակոռուպցիոն միջոցառումների համար: Կան ծախսեր, օրինակ, գրագողության դեմ պայքարի էլեկտրոնային ծրագրի սպասարկման, քննություններն անանուն եղանակով անցկացնելու, քննական գործընթացի շրջանակներում տեսախցիկներ տեղադրելու և այլնի համար, սակայն դրանք միավորված չեն ընդհանուր հայեցակետով՝ որպես ծախսեր՝ ուղղված բարեվարքության ապահովմանը կամ կոռուպցիայի դեմ պայքարին:

Առաջարկություն 1.3

Ապահովել, որ Կրթության և գիտության նախարարությունը ունենա բավականաչափ կարողություն՝ ոլորտային հակակոռուպցիոն ռազմավարության իրականացումը համակարգելու, վերահսկելու և դեկլարելու ու առաջընթացի վերաբերյալ հաշվետվություն ներկայացնելու համար:

Վերոնշյալ պատճառներով անհնար է դարձել նաև ՏՀԶԿ 1.3 առաջարկության իրագործումը: Պետական համակարգը գործում է օրենքի պահանջների, ծրագրերի և հանձնարարականների տրամաբանությամբ: **Ոլորտային ռազմավարության բացակայությունը լուրջ խոչընդոտ է՝ նախարարության համապատասխան կարողությունների զարգացման գործում.** ռազմավարության բացակայության պարագայում պարզ չէ, թե ինչու պետք է լիազոր մարմինը միջոցներ նախատեսի այնպիսի կարողությունների ապահովման համար, որոնք փաստացի չեն կիրառվելու:

Այժմ ԿԳՄՍՆ-ում չկա առանձնացված ստորաբաժանում կամ մասնագետ, որ պատասխանատու կլիներ ոլորտի հակակոռուպցիոն միջոցառումների համակարգման կամ առնվազն բուհերի համապատասխան միջոցառումները դիտարկելու ու աջակցելու համար: Կոռուպցիայի դեմ պայքարի խորհրդի նիստերին ԿԳՄՍՆ-ն մասնակցում է սովորաբար նախարարի տեղակալների մակարդակով, սակայն նիստերին մասնակցությունը չի կարող դիտվել որպես ՏՀԶԿ առաջարկության մեջ մատնանշված «*բավականաչափ կարողության*» վկայություն:

Անգամ համապատասխան մանդատով օժտված նախարարության վարչության / բաժնի կամ մասնագետի առկայությունը ևս հաջողելու բավարար պայման չէ: Կարողությունը ենթադրում է այլ, լրացուցիչ ռեսուրսների ապահովում (հետազոտական, մոնիտորինգի, փորձագիտական), մասնագետների շարունակական կրթություն և վերապատրաստում՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարի և բարեվարքության թեմաներով, ոլորտային հակակոռուպցիոն ծրագրի առկայություն, և այլն: Նշված պայմաններից ոչ մեկն ապահովված չէ և կառավարության ու նախարարության նպատակադրումներում ևս նկատելի չէ:

Առաջարկություն 1.4

Ապահովել, որ բուհերին տրվեն հակակոռուպցիոն առաջնահերթություններն իրենց տարեկան ծրագրերում ներառելու, այդ առաջնահերթությունները իրականացնելու, առաջընթացը վերահսկելու և դրա առնչությամբ հաշվետվություն ներկայացնելու ցուցումներ և հստակ սահմանված պարտավորություններ:

Վերը բերված հիմնավորումներով փաստացի անհնար է դարձել նաև ՏՀԶԿ 1.4 առաջարկության իրագործումը, քանի որ ոլորտային հակակոռուպցիոն ռազմավարության բացակայության պատճառով հստակ չեն ԲԿ ոլորտի հակակոռուպցիոն առաջնահերթությունները:

Թե նախարարության, թե բուհերի ներկայացուցիչները խնդրահարույց են համարում ՏՀԶԿ առաջարկության մեջ կիրառված ձևակերպումը. բուհերին տալ «*ցուցումներ և հստակ սահմանված պարտավորություններ*»: Ցուցումներ տալու պրակտիկան համահունչ չէ բուհական ինքնավարության արժեքներին և սկզբունքներին: Ոչ լիազոր մարմնի, ոչ էլ բուհերի համար այս մոտեցումն ընդունելի չի համարվում:

Մյուս կողմից, եթե չանդրադառնանք անգամ բուհական ինքնավարությանը, հստակ չէ, թե որ իրավական կարգավորումների հիման վրա լիազոր մարմինը կարող է ցուցումներ տալ բուհերին: Լիազոր մարմինը սահմանում է ոլորտային քաղաքականության առաջնահերթությունները և մշակում է հիմնական կարգավորիչ նորմերը: Ուղղակի ցուցումների պրակտիկան հակասում է նաև լիազոր մարմնի առաքելությանը: Մինչդեռ ԿԳՄՍՆ՝ ԲԿ ոլորտի համակարգման որակը մեծապես կախված է բուհերի հետ ձևավորված գործընկերային ու վստահելի հարաբերությունների որակից:

Բուհերի ներկայացուցիչների բացարձակ մեծամասնությունը նշել է, որ լիազոր մարմնի կողմից չեն ստանում հակակոռուպցիոն պայքարին առնչվող թե՛ ցուցումներ, թե՛ աջակցություն: Այս ուղղությամբ նախարարությունը ո՛չ վերահսկող, ո՛չ աջակցող-խորհրդատվական դերակատարություն չունի:

Ուսումնասիրված բուհերի մեծամասնությունը չունի հակակոռուպցիոն ռազմավարություններ, ծրագրեր ու միջոցառումներ: Չկան նաև բուհերի կողմից նմանատիպ ծրագրերի ընդունումը պարտադիր դարձնող իրավակարգավորումներ:

Բուհերի այլ ծրագրերում (օրինակ՝ ռազմավարական ծրագրում) հակակոռուպցիոն միջոցառումները տարանջատված, առանձնացված չեն: Բուհերը պարբերաբար հրապարակում են հաշվետվություններ ռազմավարության իրականացման, զարգացման ծրագրերի, բյուջեի կատարողականի կամ այլ տարեկան ծրագրերի մասին: Սակայն դրանցում կոռուպցիայի դեմ պայքարի արդյունքներն ու առաջընթացը սովորաբար չեն ներկայացվում տարանջատված կերպով: Օրինակ, գրագողության դեմ պայքարի միջոցառումները հիմնականում կապակցվում են որակի ապահովման, ակադեմիական ազնվության խորհուրդների հետ և չեն իմաստավորվում, չեն ներկայացվում որպես բարեվարքության ապահովման գործողություններ:

Բուհերում, որպես կանոն, չկա առանձնացված ստորաբաժանում կամ աշխատակից, որ պատասխանատու է հակակառուպցիոն ծրագրերի ու միջոցառումների իրականացման համար: Պրոռեկտորները, կարգապահական կոմիտեներն ու Էթիկայի հանձնաժողովները, բուհական խորհուրդներն ու ռեկտորատները, որակի ապահովման կենտրոններն ունեն բազմաթիվ իրավասություններ, որոնք առնչվում են բարեվարքության ապահովմանը, սակայն հատուկ այդ մանդատով օժտված կառույց կամ մասնագետ չկա:

Այսպիսով, ՏՀԶԿ առաջարկությունների առաջին խմբի («Հակակոռուպցիոն քաղաքականություն») կատարումը կարելի է գնահատել որպես «առաջընթացի բացակայություն»: Չորս առաջարկություններից և ոչ մեկի կատարման համար տեսանելի քանքեր չեն գործադրվել, ու շոշափելի արդյունքներ չկան:

Առաջարկություն 2. Կանխարգելում. կադրային քաղաքականություն

Առաջարկություն 2.1

Միջոցներ ձեռնարկել բարձրագույն կրթության ոլորտում անձնակազմի ժամանակավոր պաշտպանության ուղղությամբ՝ նվազեցնելով և ի վերջո վերացնելով կարճաժամկետ, անմրցունակ նշանակումներ կատարելու պրակտիկան՝ պաշտպանության ապահովման երաշխիքի և կանխատեսելիության մակարդակը բարձրացնելու համար:

ՏՀԶԿ զեկույցում բերված են այս առաջարկության հիմքերը: Մասնավորապես, նշված է, որ մրցակցային պայմանագրերը (մինչև 5 տարի ժամկետով) հայաստանյան բուհերում պայմանագրերի նախընտրելի ձևեր չեն: Կարճ ժամկետով, ոչ մրցակցային պայմանագրերը շատ ավելի տարածված են, քանի որ դրանք թույլ են տալիս, որ հաստատությունները խուսափեն աշխատանքի ընդունման բարդ ընթացակարգերից և ավելի արագ ու նախընտրելի թեկնածուի օգտին որոշումներ կայացնեն՝ առանց վարչական հաշվետվողականության սահմանափակման ու բողոքարկման ռիսկի: Այս պայմաններում անձնակազմի հավաքագրման հետ կապված որոշումները հաճախ բնութագրվում են կամայականությամբ և

պրոֆեսորադասախոսական անձնակազմի՝ իրենց կարիերայի ու աշխատանքի հեռանկարների մասով սուբյեկտիվ անորոշությամբ:

ՏՀԶԿ զեկույցում նշված է նաև, որ *պայմանագրերի գործողության երկարաձգումն ավելի շատ հիմնված է հնազանդության և հավատարմության, քան պրոֆեսիոնալիզմի ու արժանիքների վրա: Աշխատանքը չկորցնելու երաշխիքի դիմաց դասավանդող անձնակազմը ենթարկվում է ոչ պաշտոնական հրահանգների. ավելի բարձր գնահատական շնորհել որոշ ուսանողների, ներգրավվել քաղաքական ակտիվ գործունեության մեջ, հետբուհական ծրագրերում ներգրավել այնպիսի ուսանողների, որոնք չունեն բավարար պատրաստվածություն, սակայն ունեն ակդեցիկ կապեր, այլ:*

Դժվար է գնահատել ՏՀԶԿ 2.1 առաջարկության կատարման ուղղությամբ իրական առաջընթացը, քանի որ հասանելի չեն վիճակագրական տվյալներ՝ վերջին տարիներին (և հատկապես ՏՀԶԿ 2018 թ. զեկույցի հրապարակումից հետո) անձնակազմի հետ որոշակի ժամկետով կնքված պայմանագրերի քանակի դինամիկայի վերաբերյալ: Բուհերը չեն վարում վիճակագրություն՝ ըստ կնքված պայմանագրերի ժամկետի, տևողության: Այդ տվյալները ներառված չեն նաև վիճակագրական կոմիտեի՝ կրթության ոլորտին վերաբերող հրապարակումներում:

Թեև հետազոտության առանցքային տեղեկատվությունը նշել են, որ վերջին տարիներին փոքր-ինչ աճել է երկարատև աշխատանքային պայմանագրերով աշխատող դասախոսների տեսակարար կշիռը, սակայն այս միտումը հավաստող տվյալներ չեն ստացվել հարցազրույցների միջոցով: Հայտնի չէ նաև, թե այս ենթադրյալ միտումը որքանով է կապված ՏՀԶԿ առաջակությունների կատարման հետ:

Առանցքային տեղեկատվությունների կարծիքով, երկարաժամկետ կամ անորոշ ժամկետով կնքվող պայմանագրերի ցածր ցուցանիշի պատճառներն են՝ նոր ուսումնական տարում ուսանողների թվի անկանխատեսելի փոփոխությունը և, դրանով պայմանավորված, բուհի ֆինանսական հոսքերի անկայունությունը, ինչպես նաև՝ որոշ մասնագիտությունների գծով որակյալ դասախոսների պակասը: Քանի որ բուհերի բյուջեների ավելի քան 80%-ը գոյանում է ուսանողների վարձավճարների միջոցով, դիմորդների թվի փոփոխությունը թույլ չի տալիս բուհին երկարաժամկետ ֆինանսական պլանավորում կատարել և խրախուսել անորոշ ժամկետով կնքվող աշխատանքային պայմանագրերի աճը:

Այնուամենայնիվ, ՏՀԶԿ զեկույցի հրապարակումից հետո թե՛ ոլորտը կարգավորող իրավական ակտերում, թե՛ բուհերի համապատասխան փաստաթղթերում չեն փոփոխվել կարգավորումներն՝ ի նպաստ դասախոսների երկարաժամկետ զբաղվածության ապահովման:

Այս ուղղությամբ միակ զարգացումը օրենքի նախագծի¹⁷ 36-րդ հոդվածի հետևյալ դրույթն է. *«Բուհում ակադեմիական կազմի թափուր պաշտոնների տեղակալումն իրականացվում է բաց մրցութային կարգով՝ 3-5 տարի ժամկետով, իսկ ռազմաուսումնական հաստատության ակադեմիական կազմի թափուր պաշտոնների դեպքում՝ մինչև 3 տարի ժամկետով: Ակադեմիական կազմի գործունեության արդյունքների գնահատման հիման վրա*

¹⁷ ՀՀ «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» օրենքի և հարակից օրենքների նախագծեր, <https://cutt.ly/TIHhcl6>:

աշխատանքային հարաբերությունները կարող են շարունակվել 3 տարի ժամկետով՝ առանց մրցութային ընտրության»։ Օրենքի նախագծում բաց մրցութային կարգի և 3-5 տարի ժամկետի մատնանշումը դրական երաշխիք է՝ դասախոսների զբաղվածության կանխատեսելիության առումով։

Առաջարկություն 2.2

Ապահովել, որ համալսարանների աշխատակազմի համար նախատեսված շահերի բախման վերաբերյալ կարգավորումները և դրանց բացահայտման մեխանիզմները գործեն բոլոր բուհերում և կիրառվեն գործնականում։ Սա պետք է ներառի բուհերում կառավարման կառույցների ապաքաղաքականացումը։

ՏՀԶԿ զեկույցում նշված է, որ բուհերի կառավարման խորհուրդները դեռևս ղեկավարվում են կառավարության անդամների կամ նրանց անունից հանդես եկող հասարակական գործիչների կողմից, խորհուրդներում տեղերի կեսը դեռևս պահվում է կառավարության թեկնածուների համար, խորհուրդների բոլոր անդամները պետք է հաստատվեն վարչապետի կողմից։ Սա հիմք է տվել զեկույցում խոսելու քաղաքական վերահսկողության մեխանիզմի մասին։ Ի պատասխան բուհերի կառավարման քաղաքականացվածության ռիսկերի՝ ՏՀԶԿ զեկույցում կարևոր է համարվել համալսարանների խորհուրդների կազմը որոշելու կանոնների վերանայումը։

Պետք է նշել, որ ՏՀԶԿ զեկույցում բարձրաձայնված խնդիրն արդիական է մինչ օրս. գործադիր իշխանության ներկայացուցիչները, որոնց մի մասը նաև Ազգային ժողովի մեծամասնության քաղաքական ուժի՝ կուսակցության անդամներ են, շարունակում են ներառվել բուհերի խորհուրդներում։ Այս առումով էական առաջընթաց չկա, թեև, չկան նաև նրանց կողմից բուհերի նկատմամբ քաղաքական ներգործության տեսանելի վկայություններ։

Օրենքի նախագծով նախատեսված էր բուհի խորհրդի անդամների թիվը հասցնել 9-ի, որոնցից 5-ին նշանակում է լիազոր մարմինը / կառավարությունը, 4-ին՝ բուհի ակադեմիական խորհուրդը։ 2021 թ. մարտին ընդունված օրենքը ՀՀ նախագահը չէր ստորագրել և դիմել էր ՍԴ՝ Սահմանադրությանը օրենքի համապատասխանությունը որոշելու համար։ 2021 թ. օգոստոսին ՍԴ-ն հակասահմանադրական ճանաչեց բուհերի կառավարման խորհուրդների կազմավորման կարգին վերաբերող դրույթները, ինչից հետո նախագծում լրամշակումներ կատարվեցին։

Օրենքի լրամշակված նախագծով, 2021 թ. հոկտեմբերի դրությամբ, նախատեսված է, որ հանրային բուհի կառավարման խորհուրդը բաղկացած է 12 անդամից՝ հետևյալ համամասնությամբ.

- վեցին առաջադրում է բուհի ակադեմիական խորհուրդը՝ սահմանելով նրանց ներկայացվող պահանջները, առաջադրման և լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցման կարգը,
- վեցին նշանակում է համապատասխան լիազոր մարմնի ղեկավարը։

Այսպիսով, նախագծի լրամշակված տարբերակում խորհրդի անդամների կենս առաջադրվում են բուհի, կեսը՝ լիազոր մարմնի կողմից: Այս համամասնության պարագայում արդեն ոչ ակադեմիական հանրույթը (որ ներառում է նաև ուսանողներին), ոչ լիազոր մարմինը (նաև կառավարությունը) չունեն խորհրդում անդամների թվի՝ մեկը մյուսի նկատմամբ գերակայություն:

Օրենքի նախագծում կան այլ առանցքային կարգավորումներ ևս: Հոդված 28-ում սահմանված է, որ բուհի կառավարման խորհրդի անդամ չի կարող լինել այն անձը, որը.

- որևէ կուսակցության ղեկավար մարմնի անդամ է,
- զբաղեցնում է քաղաքական պաշտոն:

Բուհերի քաղաքականացվածության ամենահամոզիչ վկայությունն է եղել այն փաստը, որ բուհերի խորհուրդներում ներկայացված են կառավարության կամ ԱԺ-ում մեծամասնություն կազմող կուսակցության ներկայացուցիչները: Օրենքի նախագծի վերոնշյալ կարգավորումների՝ ուժի մեջ մտնելուց հետո ակնկալվում է խորհուրդների կազմի էական վերանայում:

ՏՀԶԿ 2.2 առաջարկության մյուս մասի (շահերի բախման կարգավորումների) իրագործման առնչությամբ նկատելի առաջընթաց չկա. բուհերում հիմնականում բացակայում են շահերի բախման կարգավորումները: Շահերի բախման վերաբերյալ ընդհանուր ձևակերպումներ կան Էթիկայի (բարեվարքության) կանոններում, որոնք բավարար կոնկրետություն չունեն՝ գործնականում կիրառվելու համար: Կոնկրետությունը ենթադրում է, օրինակ, շահերի բախման առավել տարածված իրավիճակների, դրանց բացահայտման մեխանիզմների նկարագրություն, ինչն առկա չէ:

Առանցքային տեղեկատուները պատմել են իրենց բուհերում շահերի բախման կոնկրետ իրավիճակների և դրանց կանխարգելման մասին, ինչը վկայում է, որ պրակտիկան համեմատաբար ավելի զարգացած է, քան դրա կարգավորումները:

Առաջարկություն 2.3

Բուհերի Էթիկայի և կարգապահական հարցերով հանձնաժողովների անդամների համար սահմանել ինքնաբացարկ հայտնելու պարտականություն այն դեպքում, երբ հանձնաժողովը քննում է որևէ գործ կամ բողոք, որը վերաբերում է իրենց:

Սահմանել, որ բուհերում նշանակումները և գնահատումները հիմնված լինեն արժանիքների վրա:

Ուսումնասիրված 23 բուհերի մեծ մասը (13-ը) ունի Էթիկայի / բարեվարքության կանոնագրքեր և դրանցով կամ բուհի այլ փաստաթղթերով նախատեսված Էթիկայի հանձնաժողովներ:

Սակայն Էթիկայի հանձնաժողովների գործունեությունն ունի ձևական բնույթ: Բուհերի մեծ մասում դրանք գոյություն ունեն միայն «թղթի վրա», այսինքն՝ ակտիվ գործունեություն չեն ծավալում, ակադեմիական հանրույթի կողմից չեն դիտարկվում որպես կարևոր դերակատարություն ունեցող ինստիտուցիոնալ մարմին:

Բուհերից գրավոր հարցման միջոցով ստացած տվյալները կամ, ավելի ճիշտ, դրանց բացակայությունը ևս սրա անուղղակի վկայությունն է: Բուհերի գրավոր պատասխաններում հիմնականում բացակայում են տվյալները Էթիկայի հանձնաժողովների իրականացրած վարույթների և կայացրած որոշումների վերաբերյալ: Բուհերի այն պատասխաններում, որտեղ առկա են տվյալներ, Էթիկայի հանձնաժողովի՝ վերջին մեկ տարվա ընթացքում իրականացրած վարույթների և ընդունված որոշումների թիվը նշված է որպես «0»: Առանցքային տեղեկատվությունը ևս իրենց հարցազրույցներում դժվարացել են մտաբերել Էթիկայի հանձնաժողովների գործունեության նշանակալի դրվագներ:

Այս պայմաններում ինքնաբացարկի կարգավորումների մասին խոսելը թվում է փոքր-ինչ վաղաժամ: Այնուամենայնիվ, գնահատումն անդրադարձել է այդ հարցին: Տարբեր բուհերի ուսումնասիրված փաստաթղթերից միայն ԵՊՀ Էթիկայի մշտական հանձնաժողովի աշխատակարգում¹⁸ է սահմանված եղել ինքնաբացարկի կարգավորում: Այլ բուհերի Էթիկայի կանոնադրերում և հատկապես հանձնաժողովի աշխատանքները կարգավորող գլուխներում ինքնաբացարկի կարգավորումներ չեն բացահայտվել:

ՏՀԶԿ 2.3 առաջարկության մյուս մասի (Սահմանել, որ բուհերում նշանակումները և գնահատումները հիմնված լինեն արժանիքների վրա) կատարման առնչությամբ նշանակալի առաջընթաց չի նկատվում, քանի որ ՏՀԶԿ զեկույցից հետո բուհերում անձնակազմի՝ աշխատանքի ընդունման և առաջխաղացման ընթացակարգերն էական փոփոխությունների չեն ենթարկվել:

Մյուս կողմից, առանցքային տեղեկատվությունների համար պարզ չէր այս առաջարկության իրագործման կոնկրետ եղանակը: Հստակ չէ, թե ինչ ձևակերպումներ պետք է կիրառվեն բուհի ներքին կանոնակարգերում, որպեսզի դրանց առկայությունը վկայի նշանակումների և գնահատումների՝ արժանիքների վրա հիմնված լինելը: Գործող կանոնակարգերն, առերևույթ, արդեն իսկ ունեն նմանատիպ երաշխիքներ: Ուստի բուհերի համար պարզ չէ, թե որոնք են գործող կարգավորումների բացերը և ինչպես պետք է դրանք վերանայվեն:

ՏՀԶԿ առաջարկությունների 2-րդ խմբի («Կանխարգելում. կադրային քաղաքականություն») կատարումը նույնպես կարելի է գնահատել որպես «առաջընթացի բացակայություն»: Այս խմբի առաջարկությունների կատարման համար տեսանելի ջանքեր հիմնականում չեն գործադրվել, ու շոշափելի արդյունքներ չկան:

Միայն 2.2 առաջարկության տարրերից մեկի (բուհերում կառավարման կառույցների ապաքաղաքականացում) առնչությամբ առաջընթացի մասնակի վկայություն կարող է համարվել օրենքի նախագծի այն կարգավորումը, որ բուհի կառավարման խորհրդի անդամ չի կարող լինել կուսակցության ղեկավար մարմնի անդամ հանդիսացող կամ քաղաքական պաշտոն զբաղեցնող անձը: Ընդ որում, այս մասնակի լուծումն էլ դեռ նախագծային մակարդակում է, ուժի մեջ չի մտել և գործնական ապդեցություն դեռ չի ունեցել:

¹⁸ «Երևանի պետական համալսարան» հիմնադրամի գիտական խորհրդին կից Էթիկայի մշտական հանձնաժողովի աշխատակարգ, <https://cutt.ly/SIEDw6M>:

Առաջարկություն 3. Կանխարգելում, համապատասխանության և որակի ապահովման ընթացակարգեր

Առաջարկություն 3.1

Ներդնել Էթիկայի կանոնագրքի օրինակելի ձև՝ որպես բուհերի ներքին կարգավորումների մշակման համար պարտադիր չափանիշ:

Եվրոպական միության (ԵՄ) և Եվրոպայի խորհրդի (ԵԽ) աջակցությամբ իրականացված «Հայաստանում բարձրագույն կրթության համակարգում բարեվարքության ամրապնդում և կոռուպցիայի դեմ պայքար» համատեղ ծրագրի շրջանակներում դեռևս 2016 թ. մշակվել են բուհերի տիպային Էթիկայի կանոնագրքեր՝ ուսանողների, վարչական և ակադեմիական աշխատակազմի համար¹⁹: Այդ փաստաթղթի ներածության մեջ նշված է, որ այն «... նպատակ ունի ապահովելու Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում Էթիկայի կանոնագրքերի ընդունման հիմքերը», բացի այդ՝ «Հաստատությունների ինքնավարությունն առավելագույնս պահպանելու համար նախարարությունից ակնկալվում է ընդունել տիպային օրինակները, իսկ հաստատություններին իրավունք է վերապահվում ինքնուրույն որոշելու կանոնակարգերի մանրամասները՝ համաձայն իրենց ներքին ընթացակարգերի»:

Մշակված կանոնագրքերը, դեռ տարիներ առաջ, վերոնշյալ ծրագրի աշխատակազմի կողմից լայնորեն ներկայացվել են ԲԿ ոլորտի դերակատարներին՝ նախարարությանն ու տարբեր բուհերին: Սակայն և՛ այն ժամանակ, և՛ հիմա էլ դրանք խորհրդատվական բնույթ ունեն. նախարարությունը կամ որևէ այլ մարմին չի հաստատել դրանք որպես «... բուհերի ներքին կարգավորումների մշակման համար պարտադիր չափանիշ»:

Լիազոր մարմինը չի հաստատել նաև Էթիկայի կանոնագրքի այլ օրինակելի ձևեր, որոնք պարտադիր չափանիշ կլինեին բուհերի համար:

Հայաստանյան բուհերում Էթիկայի կանոնագրքերի մշակման և ընդունման գործընթացը սկսվել է շատ ավելի վաղ, քան ՏՀԶԿ առաջարկությունների ընդունումը: Օրինակ, ՀՀ Պետական կառավարման ակադեմիայի վարքագծի կանոնագիրը²⁰ հաստատվել է 2015 թ., Գավառի պետական համալսարանի Էթիկայի կանոնները²¹ հաստատվել են 2017 թ., և այլն: Ընդհանուր առմամբ, բուհերում ներկայումս գործող Էթիկայի կանոնագրքերի մեծ մասն ընդունվել է ՏՀԶԿ առաջարկություններից ավելի վաղ: Վերջին շրջանում հաստատվածներից կարելի է նշել ԵՊՀ բարեվարքության (Էթիկայի) կանոնագիրը²² (2021 թ. դեկտեմբեր):

Օրենքի նախագծի հոդված 6-ում սահմանված է, որ «Բուհը մշակում և հրապարակում է (թարմացնում է) զարգացման ռազմավարական և տարեկան ծրագրերը, ակադեմիական բարեվարքության կանոնակարգը և այլ ներքին իրավական ակտեր»: Նույն նախագծի 21-րդ հոդվածում (Բարձրագույն կրթության և գիտության համակարգում լիազոր մարմնի

¹⁹ Բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների տիպային Էթիկայի կանոնագրքեր՝ ուսանողների, վարչական և ակադեմիական աշխատակազմի համար, <https://cutt.ly/mlzdl7T>:

²⁰ ՀՀ Պետական կառավարման ակադեմիա, Վարքագծի կանոնագիրը, <https://cutt.ly/5lzoFef>:

²¹ Գավառի պետական համալսարան, Էթիկայի կանոններ, <https://cutt.ly/Plzptom>:

²² Երևանի պետական համալսարան, Բարեվարքության (Էթիկայի) կանոնագիրը, <https://cutt.ly/Llzp217>:

լիազորությունները) սահմանված է, որ լիազոր մարմինը «... բուհերի ուսումնական գործընթացի կազմակերպմանն աջակցելու նպատակով մշակում և հաստատում է խորհրդատվական բնույթի մեթոդաբանություններ, ուղեցույցներ, օրինակելի կարգեր, այդ թվում՝ ակադեմիական բարեվարքության օրինակելի կանոնակարգը»։ Այսուամենայնիվ, այս դրույթների իրական ազդեցությունը միայն օրենքի ընդունումից հետո պարզ կդառնա։ Մինչ այդ, լիազոր մարմնի կողմից համանման գործառույթներ (օրինակելի կանոնագրքի հաստատում) չեն իրականացվել։

Բուհերի էթիկայի կանոնագրքերի ուսումնասիրությունից պարզ է դարձել նաև, որ դրանց մեծամասնությունը չի հետևում որևէ տիպային նմուշի, կառուցվածքային ու բովանդակային առումով դրանք տարբեր են (ինչը ոչ դրական, ոչ էլ բացասական նշանակություն չունի)։

Առաջարկություն 3.2

Բարձրագույն կրթություն տրամադրող կազմակերպությունների հավատարմագրման և վերահավատարմագրման չափորոշիչների համակարգում ներդնել համապատասխանությունը, բարեվարքության ռիսկերի և կոռուպցիայի կանխարգելումը։

Ապահովել, որ բուհերին տրամադրվող՝ որակի արտաքին ապահովման գործընթացի մաս կազմող աջակցությունը, օրինակ՝ ՈԱԱԿ-ի միջոցով, ներառի բուհերի՝ այս չափորոշիչներին համապատասխանելու կարողությունների վարգացումը։

ՏՀԶԿ զեկույցում նշված է. «... այս զեկույցը կազմելիս Հայաստանում գործող որակի արտաքին ապահովման մեխանիզմներից և ոչ մեկը չունեցող բարեվարքության ռիսկերի գնահատման ու կոռուպցիայի կանխարգելման ուղղվածություն», «Չնայած իր փորձին և հնարավորություններին՝ ՈԱԱԿ-ն իր հնարավորությունների սահմաններում չի փորձում բարելավել բուհերում ուսումնական գործընթացների որակը և որակի ներքին ապահովման մեխանիզմները։ Էթիկայի և կարգապահական հանձնաժողովները, բողոքարկման մարմինները չեն դարձել ՈԱԱԿ-ի կողմից բուհերին ցուցաբերվող ֆորմատիվ աջակցության թիրախ»։

ՀՀ մասնագիտական կրթության հավատարմագրման չափանիշները հաստատվել են ՀՀ Կառավարության 2011 թ. հունիսի 30-ի N 959-Ն որոշմամբ²³։

Նշված իրավական ակտում առկա են չափանիշներ ու չափորոշիչներ՝ էթիկայի կանոնների պահպանման, թափանցիկության, հաշվետվողականության ու մասնակցության ապահովման, ակադեմիական ազնվության և գրագողության դեմ պայքարի, ուսանողների հստակ և հուսալի գնահատման համակարգի, ուսանողների նկատմամբ հավասար և՛ անաչառ մոտեցման, և՛ բարեվարքության համակարգի կարևոր մաս կազմող այլ բաղադրիչների վերաբերյալ։

Հավատարմագրման չափանիշներում չեն կիրառվում ՏՀԶԿ առաջարկություններում օգտագործված «բարեվարքություն» կամ «կոռուպցիա» եզրերը։ Չնայած դրան, նախորդ պարբերության մեջ բերված օրինակները՝ էթիկայի կանոնների, ակադեմիական

²³ ՀՀ Կառավարության 2011 թ. հունիսի 30-ի «Հայաստանի Հանրապետության մասնագիտական կրթության հավատարմագրման չափանիշները հաստատելու մասին» N 959-Ն որոշում, <https://cutt.ly/GIzf2WL>։

ազնվության, գնահատման հուսալի համակարգի, և այլն՝ լիովին ներդաշնակ են բարեվարքության հայեցակետին և դրա առանցքային բաղադրիչներն են:

Այսպիսով, ՏՀԶԿ առաջարկություններում բարձրաձայնված խնդիրն առավելապես վերաբերում է համապատասխան հասկացությունների բացակայությանը: Բարեվարքության ապահովմանն առնչվող կարևոր չափանիշներ ու չափորոշիչներ առկա են կառավարության վերոնշյալ որոշման մեջ, սակայն դրանք միավորված չեն մեկ ընդհանուր՝ «բարեվարքության ապահովման» կամ «կոռուպցիայի դեմ պայքարի» հայեցակետի ներքո:

ՏՀԶԿ 3.2 առաջարկության 2-րդ մասը վերաբերում է ՈԱՎԿ-ի աջակցությանը բուհերին՝ զարգացնելու բուհերի այն կարողությունները, որոնք առնչվում են բարեվարքության ապահովմանն ու կոռուպցիայի դեմ պայքարին: Հետազոտության մասնակից բուհերի ներկայացուցիչները նշել են, որ ՈԱՎԿ-ի՝ բուհերին ուղղված աջակցությունը հիմնականում հավատարմագրման գործընթացում է տեղ գտնում, այսինքն՝ ունի հստակ ժամանակային սահմաններ և տևական, շարունակական բնույթ չի կրում: ՈԱՎԿ-ի՝ բուհերին աջակցության հիմնական մեխանիզմը հավատարմագրման հանձնաժողովի որոշումներում, ՈԱՎԿ եզրակացություններում և փորձագիտական զեկույցներում ներկայացված առաջարկություններն են՝ բուհի գործունեության որևէ կողմի բարելավման և թերությունները շտկելու համար:

Այսպիսով, ՈԱՎԿ աջակցությունը բուհերին՝ հիմնականում դրսևորվում է ինստիտուցիոնալ կամ ծրագրային հավատարմագրման գործընթացի արդյունքում ներկայացվող եզրակացությունների և առաջարկությունների միջոցով: ՈԱՎԿ-ի և բուհերի հաղորդակցության, համագործակցության գործընթացներում բարեվարքության, կոռուպցիայի հիմնահարցերը հատուկ, առանձնացված ուշադրության չեն արժանանում:

Առաջարկություն 3.3

Ապահովել, որ լիցենզավորում և հավատարմագրում իրականացնող սուբյեկտները չենթարկվեն անհարկի ապդեցությունների և վերծ լինեն շահերի բախումից:

Հայաստանում ԲԿ ոլորտում ինստիտուցիոնալ և ծրագրային հավատարմագրման մանդատով օժտված մարմինը ՈԱՎԿ-ն է, որը ստեղծվել է ՀՀ Կառավարության 2008 թ. նոյեմբերի 27-ի N 1486-Ն որոշմամբ²⁴: Նույն որոշմամբ սահմանվել է նաև ՈԱՎԿ կանոնադրությունը (այդ թվում՝ մարմինների կազմավորման կարգն ու խորհրդի քանակական կազմը):

ՏՀԶԿ 3.3 առաջարկության հիմքերն են ՏՀԶԿ զեկույցի հետևյալ պնդումները. «Առաջին թերությունը կապված է շահերի բախման հնարավոր ռիսկի հետ, որի պատճառը

²⁴ ՀՀ Կառավարության 2008 թ. նոյեմբերի 27-ի ««Մասնագիտական կրթության որակի ապահովման ազգային կենտրոն» հիմնադրամ ստեղծելու, «Մասնագիտական կրթության որակի ապահովման ազգային կենտրոն» հիմնադրամի կանոնադրությունը հաստատելու, Նախնական, միջին և բարձրագույն մասնագիտական կրթության գծով հավատարմագրման փորձաքննություն իրականացնելու լիազորություն տալու և Հայաստանի Հանրապետության 2008 թվականի պետական բյուջեում վերաբաշխում, Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2007 թվականի դեկտեմբերի 20-ի N 1540-Ն որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու և Հայաստանի Հանրապետության Կրթության և գիտության նախարարությանը գումար հատկացնելու մասին» N 1486-Ն որոշում, <https://cutt.ly/RyJTiYd>:

Գործակալության խորհրդի կազմն է: Դրա կազմում ընդգրկվում են Կառավարության մեկ ներկայացուցիչ, մեկ ներկայացուցիչ՝ Ազգային ժողովի գիտության, կրթության, մշակույթի, երիտասարդության և սպորտի հարցերի մշտական հանձնաժողովից, մեկ ներկայացուցիչ՝ Կրթության և գիտության նախարարությունից, չորս անդամ՝ բուհերից, մեկ ուսանող, գործատուների երեք ներկայացուցիչ (որոնք կարող են նաև լինել պետական կառավարման համակարգից) և մեկ անդամ՝ ազգային միջոցառման խորհրդի կազմից: Խորհրդի անդամների կազմը պետք է հաստատվի Կառավարության կողմից», «Այս կազմը երկար ժամանակ քննադատության է արժանացել քաղաքացիական հասարակության և արտաքին դիտորդների կողմից, որոնք նկարագրել են տարբեր խնդրահարույց սցենարներ, թե ինչպես խնդիրը կարող է գործնականում դրսևորվել: ՈԱԱԿ-ից, որի խորհրդի կազմում ընդգրկված են իր պատասխանատվության ներքո գտնվող համալսարանների ներկայացուցիչներ, մինչև այնպիսի իրավիճակներ, երբ իր խորհրդի կազմում ընդգրկված անդամներն ունեն իրենց մասնագիտական և անձնական շահերն այն բուհերում, որոնք իրենք հավատարմագրում են», «... որակի ապահովման անկախ մարմնի (ՈԱԱԿ) խորհրդում տեղերը դեռևս չբաղեցված են քաղաքական նկատառումներով նշանակված անձանց կողմից»:

ՈԱԱԿ-ի Էթիկայի և վարքագծի կանոններով²⁵ սահմանված են շահերի բախման իրավիճակներն ու դրանցից խուսափելու կանոնները: ՈԱԱԿ-ի շրջանակներում ինստիտուցիոնալ և ծրագրային հավատարմագրման մասին որոշումներ է կայացնում Հավատարմագրման հանձնաժողովը, որի ձևավորման և գործունեության ընթացակարգով²⁶ ևս սահմանված են շահերի բախման իրավիճակները, հանձնաժողովի անդամի ինքնաբացարկի հիմքերը (հավատարմագրման գործընթացին մասնակցող ուսումնական հաստատության նկատմամբ կանխակալ վերաբերմունքը, արյունակցական կապը հավատարմագրման գործընթացին մասնակցող ուսումնական հաստատության պաշտոնատար անձի հետ, տնտեսական շահը՝ հավատարմագրման գործընթացին մասնակցող ուսումնական հաստատությունից): Այս կարգավորումները, կիրառության դեպքում, կարող են լավ երաշխիք լինել՝ անհարկի ազդեցությունների և շահերի բախման չեզոքացման համար:

Թեև ՏՀԶԿ քննադատության առանցքում ՈԱԱԿ-ի խորհրդի կազմն է՝ շահերի բախման ռիսկի տեսանկյունից, սակայն կարևոր է նշել, որ խորհուրդը չունի ուղղակի ազդեցություն հավատարմագրման գործընթացի և դրա արդյունքների (հավատարմագրման հանձնաժողովի որոշումների) նկատմամբ: Խորհուրդը որոշակի դերակատարում կարող է ունենալ միայն բացառիկ դեպքերում, օրինակ, երբ բողոքարկվել է հավատարմագրման հանձնաժողովի որոշումը: Այդ դեպքում խորհուրդը ՈԱԱԿ տնօրենի առաջարկությամբ ձևավորում է երեք անդամից բաղկացած անկախ մարմին՝ բողոքարկման հանձնախումբ: Սակայն նույնիսկ այդ դեպքում ապահովվում է, որ հանձնախմբի անդամները բողոքարկող կողմի հետ շահերի բախում չունենան: Շահերի բախման պարագայում բողոքարկման հանձնախմբի տվյալ անդամը խորհրդի նախագահի որոշմամբ փոխարինվում է ՈԱԱԿ-ի փորձագետների շտեմարանից ընտրված մեկ այլ փորձագետով:

Այսպիսով, ներքին իրավական կարգավորումների առումով ապահովված է ՈԱԱԿ խորհրդի և հավատարմագրման հանձնաժողովի՝ շահերի բախումից զերծ լինելը: Անհարկի (այդ թվում՝

²⁵ «Մասնագիտական կրթության որակի ապահովման ազգային կենտրոն» հիմնադրամ, Էթիկայի և վարքագծի կանոններ, <https://cutt.ly/rYJTwRC>:

²⁶ «Մասնագիտական կրթության որակի ապահովման ազգային կենտրոն» հիմնադրամ, Հավատարմագրման հանձնաժողովի ձևավորման և գործունեության ընթացակարգ, <https://cutt.ly/DIzv4ck>:

քաղաքական) ազդեցություններից զերծ լինելու գործունե Երաշխիքներ և մեխանիզմներ չկան՝ նաև այն պատճառով, որ հնարավոր ազդեցությունների պրակտիկան ստվերային է, չի տրվում արտաքին դիտարկման կամ վերահսկողության: ՏՀԶԿ զեկույցում բարձրաձայնված ռիսկերը՝ *քաղաքական նկատառումներով նշանակված անձանց* մասին, շարունակում են արդիական ու մտահոգիչ մնալ:

ՀՀ Կառավարության 2009 թ. հուլիսի 9-ի N 808-Ն որոշմամբ²⁷ սահմանված են Հայաստանում կրթական ծրագրերի իրականացման լիցենզավորման կարգերը և լիցենզիայի ձևերը: Համաձայն այդ որոշման, բակալավրի և մագիստրոսի կրթական ծրագրի իրականացման լիցենզիան տալիս (մերժում) կամ դրա գործողությունը դադարեցնում է ԿԳՄՄ-ն (Նախարարը)՝ Նախարարության կրթական ծրագրերի իրականացման լիցենզավորման հանձնաժողովի ներկայացրած եզրակացությունների հիման վրա:

Լիցենզավորման հանձնաժողովը ձևավորվում է Նախարարության աշխատակիցներից, և դրա անհատական կազմը ևս հաստատում է Նախարարը: Հանձնաժողովի գործունեության ընթացքում ծագող շահերի բախման հնարավոր իրավիճակների և դրանց կանխարգելման կարգավորումներ (օրինակ՝ ինքնաբացարկի) սահմանված չեն²⁸:

Ակնհայտ է, որ առկա են շահերի բախման ռիսկեր, հատկապես երբ հանձնաժողովը եզրակացություն պետք է տա պետական բուհերի (հատկապես՝ պետական ոչ առևտրային կազմակերպության (ՊՈԱԿ) կարգավիճակ ունեցող) կրթական ծրագրերի լիցենզիայի տրամադրման վերաբերյալ: Շահերի բախումն ավելի ակնառու է այն իրավիճակներում, երբ Նախարարության բարձրաստիճան ներկայացուցիչները (Նախարարի տեղակալները, վարչության պետերը, այլ պաշտոնյաները) այն բուհի խորհրդի անդամ են, որ լիցենզիայի ստացման հայտ է ներկայացրել:

Այս խնդիրը բնորոշ է այլ պետական գերատեսչություններին նույնպես, այն իրավիճակներում, երբ վերջիններս հանդես են գալիս միաժամանակ երկու՝ հաճախ միմյանց հակասող կարգավիճակներով: Մի կողմից Նախարարությունը ոլորտի լիազոր մարմինն է, որ պատասխանատու է քաղաքականության, կարգավորումների ու չափորոշիչների մշակման համար: Մյուս կողմից, միևնույն Նախարարությունը գործնականում հետամուտ է լինում այդ չափորոշիչների պահպանմանն ու իրագործմանը՝ լիցենզիաների տրամադրման, մշտադիտարկման, վերահսկողության, սանկցիաների և այլ գործիքակազմի միջոցով: Երկրորդ դերը հակասության մեջ կարող է մտնել լիազոր մարմնի առաջին՝ գլխավոր դերի հետ, հատկապես երբ վերահսկողության թիրախում պետական մասնակցությամբ (պետությունը՝ որպես հիմնադիր, որպես կառավարման խորհրդի անդամ) ուսումնական հաստատություններն են:

Ներկայումս ԿԳՄՄՆ կառուցվածքում գործող Լիցենզավորման գործակալությունն անկախության ավելի լայն շրջանակ կունենար Նախարարության կազմից դուրս, օրինակ՝

²⁷ ՀՀ Կառավարության 2009 թ. հուլիսի 9-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում կրթական ծրագրերի իրականացման լիցենզավորման կարգերը, լիցենզիայի ձևերը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2000 թվականի հուլիսի 7-ի N 372 որոշման մեջ փոփոխություն կատարելու մասին» N 808-Ն որոշում, <https://cutt.ly/ZlzQCV3>:

²⁸ ՀՀ ԿԳ Նախարարի 2007 թ. դեկտեմբերի 26-ի «ՀՀ կրթության և գիտության Նախարարության «Կրթական ծրագրերի իրականացման լիցենզավորման հանձնաժողով» ստեղծելու և «Կրթական ծրագրերի իրականացման լիցենզավորման հանձնաժողովի» կանոնադրությունը հաստատելու մասին» N 1253-Ն հրաման, <https://cutt.ly/elzWO4d>:

Կառավարությանն առնչվող, կից մարմնի կարգավիճակում: Ի դեպ, տեսչական մարմիններն այժմ կառավարությանը ենթակա մարմիններ են: Տեսչական մարմինները ոլորտային գերատեսչությունների՝ նախարարությունների կազմից դուրս բերելու նպատակներից մեկն էլ դրանց անկախության ապահովումն ու շահերի բախման կանխարգելումն էր: Լիցենզավորման գործակալության անկողնակալության ապահովման համար ևս կարող է կիրառելի լինել տեսչական մարմինների կառավարման մոդելը:

Առաջարկություն 3.4

Արագացնել որակի ներքին ապահովման մեխանիզմների մշակման գործընթացը՝ ուշադրությունը հատկապես կենտրոնացնելով բուհերի՝ համապատասխանություն ապահովելու և ինստիտուցիոնալ մակարդակում որակի ապահովման գործընթացներում ուսանողներին ներգրավելու կարողության վրա:

Բուհերում որակի ապահովման գործընթացներում ուսանողներին ներգրավելու հիմնական, գերակշիռ եղանակը ուսանողական (հազվադեպ՝ շրջանավարտների) հարցումներն են, այսպես կոչված՝ «դասախոսների գնահատումը»: Սովորաբար յուրաքանչյուր ուսումնական կիսամյակի ավարտին, տարեկան երկու անգամ, բուհերն ուսանողների շրջանում ձևայնացված հարցաթերթերով անանուն հարցումներ են իրականացնում: Գնահատվում են ուսանողների բավարարվածությունը ֆակուլտետների վարչական կազմի աշխատանքից, դասընթացների վերջնարդյունքներից և տրամադրված ուսումնական նյութերի որակից, դասախոսների՝ դասավանդման և դասապրոցեսի արդյունավետ կառավարման որակից, բուհի առաջարկած տարատեսակ կրթական հնարավորությունների և ծառայությունների որակից, և այլն:

Գնահատման արդյունքում որակի ապահովման պատասխանատուներն ու բուհի ղեկավարությունը եզրահանգումներ են կատարում հիմնախնդիրների և բարելավման ենթակա ուղղությունների վերաբերյալ: Երբեմն արդյունքները հաշվի են առնվում որոշ դասախոսների աշխատանքային պայմանագրերը շարունակելու կամ ընդհատելու որոշում կայացնելու համար: Իհարկե, այս հարցում որոշման կայացման մեխանիզմներն ու չափանիշները թափանցիկ չեն. պարզ չէ, թե ինչու են ուսանողների ցածր գնահատականին արժանացած որոշ դասախոսներ ազատվում աշխատանքից, մինչդեռ մյուսները՝ համանման արդյունքներով, շարունակում են աշխատել:

Տարեցտարի բուհերում գնահատման ենթակա չափանիշների շրջանակն ընդլայնվում է, հարցաթերթերում ներառվում են բուհի գործունեության վերաբերյալ նորանոր հարցեր: Տարեցտարի բարելավվում է նաև հարցումների տեխնիկական կողմը. եթե տարիներ առաջ գերակշռում էին գրավոր հարցումները, որոնց մասնակցում էին միայն տվյալ պահին դասին ներկա ուսանողները, ապա այժմ հարցումները հիմնականում առցանց եղանակով են իրականացվում, ինչի շնորհիվ ուսանողներին մասնակցության ավելի լայն հնարավորություն է ընձեռվում:

Ըստ առանցքային տեղեկատուների գնահատականների, ուսանողների հետաքրքրվածությունը՝ մասնակցելու նմանատիպ գնահատումների, նվազ է, մասնակցությունը սովորաբար չի գերազանցում 70-80%-ը: Ընդ որում, մասնակցության

ցուցանիշն ապահովվում է վարչական աշխատողների՝ ուսանողներին ուղղված պարբերական հիշեցումների և հորդորների միջոցով:

Բացի վերը նկարագրված հարցումները, ուսանողների՝ որակի ապահովման գործընթացներին մասնակցության այլ, ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ գրեթե չկան: Առանձին բուհերում կա հետաքրքիր, դրական փորձ, որը, սակայն ինստիտուցիոնալ հիմքեր չունի ինչպես տվյալ բուհում, այնպես էլ՝ բուհական համակարգում՝ ընդհանուր առմամբ: Օրինակ, որոշ բուհերում, որտեղ կան կայացած ուսանողական կառույցներ, ուսանողները նպաստում են որակի ապահովմանը՝ իրենց իսկ նախաձեռնած տարատեսակ միջոցառումների, գիտահետազոտական ակտիվության, դասախոսների հետ համատեղ քննարկումների, գիտական սեմինարների ու այլ ձևաչափերի միջոցով: Սակայն այս ձևաչափերը չունեն կայուն, շարունակական բնույթ և սովորաբար «անկում են ապրում»՝ ուսանողական կառույցների կազմի փոփոխությամբ, ակտիվ անդամների՝ բուհն ավարտելու հանգամանքով պայմանավորված:

Առաջարկություն 3.5

Դիտարկել ներքին աուդիտի վարչական և բովանդակային ասպեկտները մեկ գործընթացում համատեղելու հարցը, որը պարտադիր կլինի բոլոր բուհերի համար՝ անկախ նրանց իրավական կարգավիճակից:

Բուհերի գերակշիռ մեծամասնությունը չունի ներքին աուդիտի համար պատասխանատու (կամ համանման գործառույթներ իրականացնող) կառուցվածքային ստորաբաժանում, ինչը բարդացնում է ներքին աուդիտի կազմակերպումն՝ ընդհանուր առմամբ:

Հիմնադրամի կարգավիճակ ունեցող բուհերը տարեկան առնվազն մեկ անգամ, հիմնադրամների մասին օրենսդրության պահանջներին²⁹ համապատասխան, անցնում են արտաքին աուդիտ: Դրա արդյունք հանդիսացող հաշվետվություններն ու եզրակացությունները հրապարակվում են թե՛ բուհերի կայքերում, թե՛ պետական համապատասխան կայքերում (օրինակ՝ azdarar.am):

Դեռևս ՊՈԱԿ-ի կարգավիճակ ունեցող բուհերը (ներկայումս 4-ն են) չունեն արտաքին աուդիտի իրականացման պարտադիր պահանջ: Դրանց աուդիտը կարող է նախաձեռնել ԿԳՄՍՆ-ն, եթե ռիսկերի տեղեկագրով տվյալ բուհը ճանաչվում է «ռիսկային» և ընդգրկվում է աուդիտի տարեկան ծրագրում: ԿԳՄՍՆ ենթակայությամբ գործող մոտ 350 ՊՈԱԿ կա, իսկ տարեկան աուդիտի ծավալը կազմում է մինչև 40 ՊՈԱԿ: Սա նշանակում է, որ հերթական աուդիտի իրականացման համար յուրաքանչյուր ՊՈԱԿ կարող է սպասել 8-9 տարի (եթե, իհարկե, այն չի գնահատվել որպես ռիսկային):

ՏՀԶԿ զեկույցին հաջորդող ժամանակահատվածում չեն ընդունվել բուհերի ներքին աուդիտին առնչվող կարգավորումներ, չեն ձեռնարկվել միջոցառումներ՝ այդ պրակտիկան զարգացնելու կամ ընդլայնելու համար:

Օրենքի նախագծի 6-րդ հոդվածում նախատեսված է, որ. «Բուհը յուրաքանչյուր տարի՝ մինչև տվյալ տարվա մայիսի 1-ը, իր կայքում հրապարակում է նախորդ տարվա իր գործունեության,

²⁹ ՀՀ «Հիմնադրամների մասին» օրենք, հոդված 39, <https://cutt.ly/3lmmYuP>:

ներառյալ՝ ֆինանսական և բուհի ռազմավարական ծրագրի իրականացման արդյունքների մասին հաշվետվությունները, իսկ մինչև հուլիսի 1-ը՝ ֆինանսական հաշվետվությունների վերաբերյալ աուդիտն իրականացնող անձի (աուդիտորի) եկրակացությունը»։ Ինչպես վերը մատնանշված այլ դեպքերում, այստեղ ևս առաջընթաց արձանագրելու համար ժամանակ է հարկավոր՝ մինչև օրենքը կընդունվի և բուհերը կսկսեն գործնականում իրականացնել մատնանշված պահանջը։

Դրական և ՏՀԶԿ առաջարկի ոգուն համահունչ է այն, որ Նախագծի վերոնշյալ պահանջը հավասարապես վերաբերում է բոլոր բուհերին՝ անկախ դրանց կարգավիճակից։ Այս առումով, բուհերի համար ստեղծվում են հավասար պայմաններ։ Մյուս կողմից, սակայն, Նախագծում հատուկ անդրադարձ չկա ներքին աուդիտին։ Առերևույթ, վերոնշյալ դրույթներն արտաքին աուդիտի մասին են։

ՏՀԶԿ առաջարկությունների 3-րդ խմբի («Կանխարգելում. համապատասխանության և որակի ապահովման ընթացակարգեր») կատարումը ևս կարելի է գնահատել որպես «առաջընթացի բացակայություն»։ Այս խմբի առաջարկությունների կատարման համար նույնպես տեսանելի ջանքեր հիմնականում չեն գործադրվել, ու շոշափելի արդյունքներ չկան։

Միայն 3.3 առաջարկության (Ապահովել, որ լիցենզավորում և հավատարմագրում իրականացնող սուբյեկտները չենթարկվեն անհարկի ապդեցությունների և վերծ լինեն շահերի բախումից) առնչությամբ առաջընթացի մասնակի վկայություն կարող է համարվել ՈԱԱԿ-ի Էթիկայի և վարքագծի կանոններով շահերի բախման իրավիճակների սահմանումը։ Անշուշտ, դա 3.3 առաջարկության ամբողջական կատարումը չէ և սահմանափակ նշանակության լուծում է։ Մյուս կողմից՝ հստակ չէ, թե արդյոք ՈԱԱԿ ներքին կանոնակարգերի բարելավումը հենց ՏՀԶԿ առաջարկությունների կատարմամբ է պայմանավորված, թե պարզապես ժամանակագրական առումով համընկել է։

Առաջարկություն 4. Կանխարգելում. թափանցիկություն և հաշվետվողականություն

Առաջարկություն 4.1

Բարելավել բուհերի կողմից ներկայացվող՝ իրենց գործունեության ֆինանսական և գնումների ասպեկտների վերաբերյալ հաշվետվությունների թափանցիկությունը՝ սահմանելով պարտադիր հաշվետվությունների ընդհանուր ծևեր, որոնք կմշակվեն բարձրագույն կրթության մասնագետների, շահագրգիռ անձանց և քաղաքացիական հասարակության հետ խորհրդակցությամբ։

«Հիմնադրամների մասին» ՀՀ օրենքի պահանջներին համապատասխան, հիմնադրամ հանդիսացող բուհերը յուրաքանչյուր տարի հաշվետու տարվան հաջորդող հուլիսի 1-ից ոչ ուշ պարտավոր են հրապարակել.

- հաշվետվություն իր գործունեության մասին, որը պետք է պարունակի տեղեկություններ իրականացված ծրագրերի, ֆինանսավորման աղբյուրների, ֆինանսական տարում օգտագործված դրամական միջոցների ընդհանուր չափի և

դրանցում կանոնադրական նպատակների իրականացմանն ուղղված ծախսերի չափի, հիմնադրի, հոգաբարձուների խորհրդի անդամների, կառավարչի անուններն ու ազգանունները, եթե նրանք օգտվել են հիմնադրամի միջոցներից և ծառայություններից հաշվետու տարվա ընթացքում, ինչպես նաև հիմնադրամի աշխատակազմում ընդգրկված անձանց քանակը,

- հաշվապահական հաշվառումը կարգավորող օրենսդրության համաձայն պատրաստված ֆինանսական հաշվետվություններն ու ֆինանսական հաշվետվությունների վերաբերյալ աուդիտն իրականացնող անձի (աուդիտորի) եզրակացությունը, եթե հաշվետու տարվա վերջի դրությամբ հիմնադրամի ակտիվների հաշվեկշռային արժեքը գերազանցում է 10 միլիոն Հայաստանի Հանրապետության դրամը³⁰:

Հաշվետվության ձևն ու հրապարակման կարգը սահմանում է Պետական եկամուտների կոմիտեն, ինչը նշանակում է, որ հիմնադրամի կարգավիճակ ունեցող բուհերը ֆինանսական հաշվետվությունները կազմելիս կիրառում են սահմանված միասնական նմուշը:

ՊՈԱԿ-ի կարգավիճակ ունեցող բուհերն իրենց ֆինանսական հաշվետվությունները կազմելիս կիրառում են ՊՈԱԿ-ների հաշվետվությունների համար սահմանված ձևանմուշները: Դրանք, որպես կանոն, սահմանում է ֆինանսների նախարարությունը:

Այսպիսով, բուհերի պարտադիր ֆինանսական հաշվետվությունների ձևեր թեև առկա են, սակայն դրանք.

- չեն մշակվել բարձրագույն կրթության մասնագետների, շահագրգիռ անձանց և քաղաքացիական հասարակության հետ խորհրդակցությամբ (ինչպես նշված է ՏՀԶԿ առաջարկության մեջ), այլ ֆինանսական ոլորտի մասնագետների աշխատանքի արդյունք են,
- տարբերվում են՝ կախված բուհի կարգավիճակից. հիմնադրամ կամ ՊՈԱԿ:

Բացի վերը նշված հաշվետվությունները, բուհերը ԿԳՄՄԼ-ին հաշվետվություն են ներկայացնում նաև պետական բյուջեից ստացած միջոցների տնօրինման մասին: Այդ միջոցները հիմնականում ուղղվում են սահմանափակ թվով ուսանողների կրթության ֆինանսավորմանը՝ ըստ վերջիններիս առաջադիմության և սոցիալական վիճակի:

Բուհերի գնումների թափանցիկությունն ապահովվում է համապատասխան պետական կայքերի միջոցով: Օրինակ, armeps.am կայքում հասանելի են բուհերի գնման պայմանագրերը և ընդհանուր գումարը, մատակարարները, հանձնման / ընդունման արձանագրությունները, և այլ տվյալներ³¹, սկսած 2017 թ.-ից: Իսկ gnumner.am կայքի «Գնումների պլաններ» բաժնում հրապարակվում են բուհերի գնումների պլանները: Հետազոտության մասնակիցների գերակշիռ մեծամասնությունը նշել է, որ բուհերի գնումների գործընթացը նշված հարթակների միջոցով հնարավորինս թափանցիկ է և հաշվետու՝ հանրության համար:

³⁰ Նույն տեղում, հոդված 39, <https://cutt.ly/3lmmYuP>:

³¹ ՀՀ ֆինանսների նախարարության armeps.am կայքի «Պայմանագրեր» բաժին, <https://cutt.ly/ZlmUPch>:

ՏՀԶԿ զեկույցի հրապարակումից հետո չեն մշակվել կամ հաստատվել հաշվետվությունների ընդհանուր ձևեր, չեն փոփոխվել համապատասխան կարգավորումները: Այնուամենայնիվ, բուհերի ֆինանսական գործունեությունը տարեցտարի ավելի թափանցիկ է դարձել թե՛ նշված պետական կայքերում, թե՛ բուհերի կայքերում հրապարակված տեղեկատվության շնորհիվ:

Առաջարկություն 4.2

Բարձրագույն կրթության ոլորտի մասնակիցների (օր.՝ ուսանողների) համար մշակել մեխանիզմներ, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի տեղեկություններ ստանալու պահանջներ կայացնել բուհին՝ ռեսուրսների օգտագործման վերաբերյալ (բուհի կրթական լիազորությունների կատարման կամ համալսարանի գործունեության ցանկացած այլ ասպեկտի համար):

Որպես կանոն, բուհերում չկան ուսանողների կամ դասախոսների կողմից տեղեկատվության հայցման հատուկ կարգավորումներ և մեխանիզմներ: Կիրառելի են ընդհանուր կարգավորումները, օրինակ, սահմանված «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքով: Սա նշանակում է, որ տվյալ բուհի դասախոսը կամ ուսանողը իրենց բուհից որոշակի տեղեկատվություն հայցելու հարցում ունեն նույն հնարավորություններն ու գործիքները, ինչ՝ այլ բաղաբացիները:

Բուհերին ուղղված գրավոր հարցումների պատասխանները, ինչպես նաև առանցքային տեղեկատվությունների հետ իրականացված հարցազրույցները վկայում են, որ թե՛ դասախոսների, թե՛ ուսանողների կողմից բուհին ուղղված, տեղեկատվության հայցման դիմումներ գրեթե չեն լինում: Այդ պրակտիկան թույլ զարգացած է, գրեթե բացակայում է:

Ըստ հարցվողների, ուսանողները չեն օգտագործում հասանելի տեղեկատվության հետ աշխատելու՝ իրենց ընձեռված այլ, ավելի լայն հնարավորությունները: Օրինակ, բուհի հոգաբարձուների խորհրդում ներկայացված ուսանողներն ունեն բուհի ցանկացած փաստաթղթի ուսումնասիրության հնարավորություն (անգամ եթե վերջինս դժվարիասանելի է մյուս ուսանողներին): Սակայն խորհրդի անդամ ուսանողները հազվադեպ են օգտվում իրենց այդ իրավունքից:

Ըստ հարցվողների, ներկայումս տեղեկատվության հայցման անհրաժեշտությունն էլ է նվազել, քանի որ բուհի գործունեության տարբեր ասպեկտների վերաբերյալ տվյալների գերակշիռ մասը ներկայացված է բուհի կայքում և վերը նկարագրված պետական կայքերում (azdarar.am, gnumner.am, armeps.am): Սակայն ուսանողների ու դասախոսների զգալի մասը տեղյակ չէ և նաև մոտիվացված չէ՝ իրազեկվելու հասանելի աղբյուրներում զետեղված հարուստ տեղեկատվության մասին:

Դասախոսների իրազեկվածության առումով բավական տպավորիչ և միևնույն ժամանակ մտահոգիչ են այս գնահատման շրջանակներում իրականացված առցանց հարցման տվյալները: Մասնավորապես, «Նշվածներից ո՞րն է առկա Ձեր բուհում» հարցի նպատակն էր պարզել, թե որքանով են դասախոսները տեղյակ, օրինակ, իրենց բուհում հակակոռուպցիոն ծրագրի կամ էթիկայի հանձնաժողովի գոյության մասին: Կամ՝ տեղյակ են, թե արդյոք իրենց բուհն ունի ձեռնարկներ գրագողության դեմ կամ ուսանողների անանուն գնահատման

համակարգ: Պատասխանների բաշխվածությունն՝ ըստ տոկոսների, ներկայացված է ստորև բերված աղյուսակում:

Աղյուսակ 1. «Նշվածներից ո՞րն է առկա Ձեր բուհում» հարցի պատասխանների բաշխվածությունը:

	Առկա է	Առկա չէ	Չգիտեմ / Դժվարանում եմ պատասխանել
ԲՈՒՀ-ի հակակոռուպցիոն ծրագիր / միջոցառումների նկարագրություն	35%	11%	54%
ԲՈՒՀ-ի հակակոռուպցիոն միջոցառումների վերաբերյալ իրազեկման մեխանիզմներ	33%	11%	56%
Դասախոսների էթիկական կանոնակարգ / կանոնագիրք	44%	10%	46%
Էթիկայի հանձնաժողով	35%	12%	53%
Բողոքների և կոռուպցիոն դեպքերի ազդարարման համակարգ	20%	16%	64%
Արձանագրված կոռուպցիոն դեպքերի քննության ընթացակարգեր	13%	17%	70%
Ուսանողների անանուն գնահատման համակարգ	61%	13%	26%
Ուսանողների ակադեմիական աշխատանքների էլեկտրոնային շտեմարան	43%	19%	38%
Գրագրության բացահայտման առցանց ծրագրեր	23%	25%	52%
Ձեռնարկներ գրագրության և այլ ակադեմիական խախտումների համար	17%	20%	63%
ԲՈՒՀ-ի կայքում դասախոսների թափուր տեղերի հայտարարություններ	51%	16%	33%

Տարբեր գործընթացների կամ համակարգերի մասին հարցին տրված «Չգիտեմ / Դժվարանում եմ պատասխանել» տարբերակի տեսակարար մեծ կշիռը վկայում է դասախոսների իրազեկվածության ցածր մակարդակի մասին: Դա լուրջ խոչընդոտ է տվյալ համակարգի՝ ի նպաստ բարեվարքության ապահովման կիրառման: Եթե, օրինակ, հարցվողների 53%-ը տեղյակ չէ, թե արդյոք իրենց բուհում գործում է էթիկայի հանձնաժողով, ակնհայտ է, որ նրանց գերակշիռ մասն այդ հանձնաժողով դիմելու պակաս հնարավորություններ ունի (անգամ եթե հանձնաժողովն առկա է):

Նույնը վերաբերում է նաև այլ համակարգերի ու ընթացակարգերի մասին իրազեկվածությանն ու կիրառմանը: Ակնհայտ է, որ գրագրության բացահայտման ծրագրերի մասին ոչ իրազեկ դասախոսները չեն կիրառի այդ ծրագրերը, եթե անգամ այդպիսիք առկա են բուհում:

ՏՅԶԿ առաջարկությունների 4-րդ խմբի («Կանխարգելում. թափանցիկություն և հաշվետվողականություն») կատարումը նույնպես կարելի է գնահատել որպես «առաջընթացի բացակայություն»: Այս խմբի առաջարկությունների կատարման համար տեսանելի ջանքեր չեն գործադրվել, ու շոշափելի արդյունքներ չկան:

Առաջարկություն 5. Իրավակիրառ արակտիկայի արդյունավետություն

Առաջարկություն 5.1

Բոլոր համապատասխան շահագրգիռ կողմերին ներգրավել բարձրագույն կրթության ոլորտում դեպքերի բացահայտման և պատասխանատվության ենթարկման համապարփակ ռազմավարության մշակման գործում: Դրանում կարելի է ներառել կոռուպցիոն ռիսկերի ենթակա ոլորտներում խախտումների՝ տվյալ ոլորտին բնորոշ դրսևորումների նկարագրությունը և անհրաժեշտության դեպքում վարչական և կարգապահական պատասխանատվության ենթարկման ընթացակարգերի նկարագրություններում լրացումների կատարումը:

Ինչպես նշվել է վերը՝ սույն զեկույցի «Առաջարկություն 1» ենթագլխում, Հայաստանում չկա կրթության ոլորտում կոռուպցիայի դեմ պայքարի ոլորտային ռազմավարություն, ինչը բարդացնում է նաև կոռուպցիոն դեպքերի բացահայտման և պատասխանատվության ենթարկման ռազմավարության մշակումը: Պատասխանատվության քաղաքականությունն օրինաչափորեն պետք է հիմնվի ոլորտային, առավել համապարփակ ռազմավարության վրա:

Պատասխանատվության միասնական քաղաքականության փաստացի բացակայության պայմաններում բուհերը տեղային նշանակության լուծումներ են կիրառում: Օրինակ, առանձին բուհեր ունեն հակակառուպցիոն ծրագրեր և/կամ էթիկայի (բարեվարքության) կանոնագրքեր, որտեղ սահմանված են նաև պատասխանատվության միջոցներ՝ այս կամ այն նորմի խախտման համար: Նույն նպատակին կարող են ծառայել նաև էթիկայի հանձնաժողովները, որոնց գործունեությունը, սակայն, ինչպես ցույց է տրվել վերը, դեռ ձևական բնույթ է կրում:

Պատասխանատվության քաղաքականության ձևավորման հիմնական խոչընդոտներից է բուհերում տարածված այն մոտեցումը, որ առանձին, լրացուցիչ կարգավորումների խիստ անհրաժեշտություն չկա. «Եթե խախտումն այնպիսին է, որ կասկածի տակ է դնում տվյալ դասախոսի կամ վարչական աշխատողի՝ աշխատանքային պարտականությունների պատշաճ կատարումը, ապա լուծումն ակնհայտ է. աշխատանքային պայմանագրի դադարեցումը, աշխատանքից ազատումը»: Այլ, էթիկական նորմերի խախտումների դեպքում կիրառվում են կարգապահական համեմատաբար թեթև միջոցներ՝ քննարկում էթիկայի հանձնաժողովում, նախազգուշացում, նկատողություն, այլ: Վերջապես, համեմատաբար «ծանր» խախտումների (օրինակ՝ կաշառքի) համար կիրառելի և բավարար են համարվում քրեական օրենսգրքով սահմանված նորմերն ու պատիժները:

Այսպիսով, բուհերի ներկայացուցիչները հիմնականում բավարար են համարում գործող իրավակարգավորումներն ու բուհերի ներքին կարգավորումները՝ տարբեր ծանրության կոռուպցիոն ռեպերի կանխարգելման և պատժի համար: Բուհերի ներկայացուցիչների համար պարզ չէ, թե ինչ լրացուցիչ, հավելյալ կարգավորումների կարիք կա կամ որն է դրա անհրաժեշտությունը:

Հավանաբար նաև ակադեմիական համայնքի այս մոտեցմամբ պայմանավորված՝ ՏՀԶԿ զեկույցի հրապարակումից հետո չեն ձեռնարկվել միջոցներ՝ պատասխանատվության ենթարկման համապարփակ ռազմավարության մշակման ուղղությամբ:

Այս գնահատման շրջանակներում իրականացված առցանց հարցման հարցերից մեկը հետևյալն էր. «Որքա՞ն հաճախ եք մասնակցում բուհում որոշումների կայացմանը՝ նշված ուղղություններով»: Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված են հարցի մեջ թվարկված ուղղությունները և դրանց վերաբերյալ ստացված պատասխանները՝ տոկոսային արտահայտմամբ:

Աղյուսակ 2. «Որքա՞ն հաճախ եք մասնակցում բուհում որոշումների կայացմանը՝ նշված ուղղություններով» հարցի պատասխանների բաշխվածությունը:

	Շատ հաճախ	Հաճախ	Երբեմն	Հազվադեպ	Երբեք	Զգիտեմ / Դժվարանում եմ պատասխանել
Բուհի ռազմավարական ծրագրի քննարկում	10.7%	17%	19.6%	15.6%	28.5%	8.5%
Բուհի հակակոռուպցիոն միջոցառումների (ծրագրի) քննարկում	6.7%	7.8%	18.1%	16.3%	41.1%	10%
Բուհի բյուջեի քննարկում	3%	5.2%	13%	8.1%	61.1%	9.6%
Ֆակուլտետի ֆինանսական և նյութատեխնիկական միջոցների տնօրինում	4.8%	7.4%	10.7%	9.3%	56.3%	11.5%
Էթիկական կանոնակարգի խախտումների քննարկում	3.3%	8.9%	19.3%	22.6%	35.6%	10.4%

Ինչպես տեսնում ենք, դասախոսների մասնակցությունը բուհի տարբեր փաստաթղթերի կամ ընդհանուր բնույթի հարցերի քննարկմանը, բավական նվազ է: Այս ցածր ցուցանիշների պարագայում դժվար է ակնկալել դասախոսների ակտիվ մասնակցություն 5.1 առաջարկության մեջ նշված՝ *դեպքերի բացահայտման և պատասխանատվության ենթարկման համապարփակ ռազմավարության* մշակման գործում:

Առցանց հարցման հաջորդ հարցի («Վերջին 3 տարվա ընթացքում Ձեր բուհի կազմակերպած, կոռուպցիայի և բարեվարքության վերաբերյալ իրազեկվածության բարձրացման քանի՞ միջոցառման (դասընթաց, սեմինար, այլ) եք մասնակցել») պատասխանները ևս համահունչ են վերը նկարագրված իրավիճակին:

Հարցված դասախոսների գրեթե կեսը (48.9%) երեք տարվա ընթացքում չի մասնակցել իրազեկման որևէ միջոցառման: Չգալի թվով հարցվողներ՝ 17.8%-ը, չեն հիշել նմանատիպ միջոցառում կամ դժվարացել են պատասխանել այս հարցին: Իսկ հարցվածների 16.7%-ը վերջին երեք տարվա ընթացքում մասնակցել է ընդամենը մեկ միջոցառման: Կան 2 և ավելի իրազեկման միջոցառումների մասնակցած հարցվողներ, սակայն նրանց տեսակարար կշիռը փոքր է:

Առաջարկություն 5.2

Հավաքել բուհերում վարչական և կարգապահական պատասխանատվության միջոցների վերաբերյալ վիճակագրական տվյալներ և դրանք դարձնել հանրամատչելի:

ԵՄ և ԵԽ՝ վերը նկարագրված համատեղ ծրագրի («Հայաստանի բարձրագույն կրթության համակարգում բարեվարքության ամրապնդում և կոռուպցիայի դեմ պայքար») շրջանակներում 2017 թ.-ից գործարկվել է բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում կառավարման ոլորտում թափանցիկության և հաշվետվողականության խթանման հարթակը³²՝ կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգի (www.emis.am) շրջանակներում:

Հարթակը նախատեսված էր ՀՀ բուհերի կողմից առցանց գործիքակազմի միջոցով ձևավորված կառավարման և թափանցիկության գործընթացների վերաբերյալ զեկույցների հրապարակման համար: Գործիքակազմն առնչվում է բուհերի ինստիտուցիոնալ կառավարման գրեթե բոլոր ոլորտներում ծավալվող գործունեությանը, գործընթացներին և քաղաքականություններին, օրինակ՝ կառավարման մարմիններ, ռազմավարական պլանավորում, ֆինանսական կառավարում, մարդկային ռեսուրսների կառավարում, ընդունելություն, ուսանողների զնահատում, ակադեմիական կարգապահություն, ուսանողների հետ հետադարձ կապ, տեղեկատվության կառավարում:

³² Բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում կառավարման ոլորտում թափանցիկության և հաշվետվողականության խթանման հարթակ, <https://cutt.ly/IIWYlnV>:

Յուրաքանչյուր զեկույցի 5-րդ հատվածի 2-րդ և 3-րդ ենթաբաժինները նվիրված են ակադեմիական խախտումներին, ուսանողների հեռացումներին և կարգապահական վարույթներին: Այստեղ հնարավոր է տեսնել, օրինակ, թե քանի կարգապահական պատիժ է նշանակվել ուսանողների և դասախոսների նկատմամբ, քանի ուսանող է հեռացվել բուհից վարքի պատճառով, և այլն:

Սակայն հարթակը լիարժեքորեն չի ծառայել և չի ծառայում դրված նպատակներին: Նախ, ոչ բոլոր բուհերն են հրապարակել իրենց զեկույցները: 2021 թ. դեկտեմբերի դրությամբ հասանելի էին միայն 10 բուհի զեկույցներ:

Պարզ չէ յուրաքանչյուր զեկույցի թարմացման / լրամշակման պարբերականությունը, նշված չեն անգամ զեկույցների հրապարակման տարեթվերն ու ամսաթվերը: Այսպիսով, պարզ չէ նույնիսկ, թե զեկույցներում ներկայացված տվյալները որ ժամանակահատվածին են վերաբերում և որքան թարմ են:

Զեկույցներում, անհայտ պատճառներով, բացակայում են բազմաթիվ հարցերի վերաբերյալ տվյալներ: Հնարավոր չէ տեսնել բոլոր բուհերի ընդհանրացված տվյալները (օրինակ՝ հեռացված ուսանողների թվի վերաբերյալ) կամ տվյալների հետ վերլուծական այլ գործողություններ կատարել:

Վերջապես, ինչպես պարզվեց կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգի ներկայացուցչի հետ հեռախոսազրույցից, ԵՄ և ԵԽ՝ համատեղ ծրագրի ավարտից հետո հարթակի ընթացիկ սպասարկման կամ զարգացման որևէ գործողություն չի իրականացվում: Փաստացի, այն վերածվել է տվյալների արխիվի:

Բացի վերոնշյալ հարթակը, չկան բուհերում վարչական և կարգապահական պատասխանատվության միջոցների վերաբերյալ վիճակագրական տվյալներ հավաքելու և դրանք հանրամատչելի դարձնելուն միտված միջոցառումներ: Ոլորտի լիազոր մարմինը՝ Նախարարությունը ևս, այդ ուղղությամբ որևէ գործողություն չի ձեռնարկել և չունի նման մտադրություն:

ՏՅԶԿ առաջարկությունների 5-րդ խմբի («Իրավակիրառ պրակտիկայի արդյունավետություն») կատարումը, ինչպես և մյուս առաջարկությունների դեպքում, նույնպես կարելի է գնահատել որպես «առաջընթացի բացակայություն»: Այս խմբի առաջարկությունների կատարման համար տեսանելի ջանքեր չեն գործադրվել, ու շոշափելի արդյունքներ չկան:

ԵԶՐԱՅԱՆԳՈՒՄՆԵՐ

1. ՏՀԶԿ որոշ առաջարկություններ խնդրահարույց են՝ հասցեատիրոջ ոչ հստակության կամ լիազոր մարմնի՝ այդ առաջարկությունների իրականացման համար անհրաժեշտ ոչ բավարար իրավասությունների ու սահմանափակ գործիքակազմի պատճառով:

ԿԳՄՄՆ-ն փորձում է կառավարել ապակենտրոնացված համակարգը՝ պահպանելով հավասարակշռությունը համակարգի կառավարման (քաղաքականության որոշման, կարգավորումների մշակման) և օպերատիվ կառավարման (այդ թվում՝ վերահսկողության) միջև: Լիազոր մարմինը չի կարող ուղղակի ներազդեցություն ունենալ բուհերի վրա՝ ՏՀԶԿ առաջարկությունների կատարումն ապահովելու համար: Դա նաև ակադեմիական ինքնավարության խախտման ռիսկեր է պարունակում:

Լիազոր մարմնի ներազդեցությունն անուղղակի բնույթ ունի՝ լիցենզավորման և որակի ապահովման գործընթացներ, պետական բուհերի կառավարման խորհուրդներում ներկայացվածություն, այլ: Բուհերի տարբեր կարգավիճակները (ՊՈԱԿ-ներ, հիմնադրամներ, պետական, միջպետական և մասնավոր բուհեր) նույնպես լիազոր մարմնի կողմից միատեսակ մոտեցումների կիրառման լուրջ խոչընդոտ են:

2. ՏՀԶԿ մի շարք առաջարկությունների ձևակերպումներն ընդհանրական են, արդյունքները՝ դժվար չափելի: Օրինակ, «Ապահովել, որ նախարարությունը ունենա բավականաչափ կարողություն», «Սահմանել, որ բուհերում նշանակումները և գնահատումները հիմնված լինեն արժանիքների վրա» և համանման այլ ձևակերպումները տարընթերցումների տեղիք են տալիս թե լիազոր մարմնի, թե բուհերի կողմից: Ոչ հստակ ձևակերպումները կարող են առաջարկությունների իրագործման խոչընդոտ լինել այն ժամանակ, երբ բուհերը լռորեն փորձեն դրանք կյանքի կոչել:

3. Բուհերն ու ԿԳՄՄՆ-ն թվում է, թե հետաքրքրված չեն ՏՀԶԿ զեկույցի բովանդակությամբ և առաջարկություններով: ՏՀԶԿ առաջարկությունները հիմնականում ընկալվում են որպես ոլորտի և բուհերի իրական կարիքներին ոչ համահունչ: Բացակայում է դրանց իրագործման մոտիվացիան: Հնարավոր պատճառներից է ոլորտի ներկայացուցիչների շրջանում լայնորեն տարածված այն մոտեցումը, որ կոռուպցիայի դեմ պայքարի և բարեվարքության ապահովման հաճախակի շեշտադրումն անհարկի ֆետիշացում է, որ կարող է հանգեցնել պակաս ուշադրության՝ կրթության որակի նկատմամբ:

4. Գնահատման մասնակիցների գերակշիռ մասը ՏՀԶԿ առաջարկությունների մասին առաջին անգամ լսել է այս գնահատման ընթացքում՝ հետազոտող թիմից: Իրազեկվածության ցածր մակարդակը կարող է բացատրվել նաև կադրային հոսունությամբ. պատասխանատու պաշտոնյաների հաճախակի փոփոխություններն առաջացնում են իրազեկվածության, ինստիտուցիոնալ հիշողության և հետևողականության լուրջ բացեր: Մյուս կողմից, դա վկայում է այն մասին, որ թե պետական մարմինները, թե բուհերը չունեն տեղեկատվության փոխանցման և «Ժառանգորդության» պատշաճ մեխանիզմներ:

5. Դասախոսների և ուսանողների ցածր իրազեկվածությունն ու թույլ մոտիվացիան բուհերում արդեն իսկ ներդրված մեխանիզմների՝ լիարժեքորեն չգործելու խոչընդոտներն են: Հաշվետվողականության ապահովման և շահառուների կողմից բուհի վերահսկողության բազմաթիվ հնարավորություններ այդպես էլ մնում են չօգտագործված՝ շահառուների անտեղյակության և ցանկության բացակայության պատճառով:

6. Բարելավության ապահովման առումով ԲԿ ոլորտում նկատելի առաջընթացը պայմանավորված չէ ՏՀԶԿ առաջարկությունների նպատակադիր կատարմամբ: Բուհերի արձանագրած որոշ դրական արդյունքներ պարզապես բովանդակությամբ համընկնում են ՏՀԶԿ առաջ քաշած մոտեցումներին, սակայն ՏՀԶԿ առաջարկությունների ուղղակի իրագործման հետևանք չեն: ԲԿ ոլորտի և բուհերի նվաճումների մի զգալի մաս նաև ժամանակագրական առումով չի առնչվում այդ առաջարկություններին: շատ արդյունքներ ձեռք են բերվել ավելի վաղ, քան ՏՀԶԿ զեկույցի հրապարակումը: Դրանցից են հատկապես բուհերի թափանցիկությանն ու հաշվետվողականությանն առնչվող դրական զարգացումները:

7. Ընդհանուր առմամբ, ՏՀԶԿ 16 առաջարկությունների բացարձակ մեծամասնության կատարողականը գնահատվում է որպես «առաջընթացի բացակայություն»: Առաջարկությունների կատարման համար տեսանելի ջանքեր չեն գործադրվել ու շոշափելի արդյունքներ չկան:

8. Չեն կատարվել իրավական, ինստիտուցիոնալ շոշափելի փոփոխություններ: Միակ նկատելի առաջընթացը օրենքի նախագծի մշակումն է, որտեղ կան բուհերի քաղաքականացվածության կանխարգելմանը, ակադեմիական բարելավության կանոնադրերին, բուհի ֆինանսական հաշվետվողականությանը վերաբերող առանցքային դրույթներ: Սակայն պարզ չէ, թե երբ ուժի մեջ կմտնեն այդ դրույթները և որքան ժամանակ անց դրանց կիրառությունն առաջընթաց կապահովի:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հաշվի առնելով ՏՀԶԿ հակակոռուպցիոն ցանցի շրջանակում ստանձնած պարտավորությունների իրականացման անբավարար մակարդակը՝ հետազոտության արդյունքում մշակվել են մի շարք առաջարկություններ՝ նպատակ ունենալով բարձրացնել ԲԿ ոլորտում տարվող հակակոռուպցիոն պայքարի արդյունավետությունը:

Ստորև ներկայացված են ԿԳՄՄՆ-ին և բուհերին ուղղված առաջարկությունները, որոնք միտված են աջակցելու ՏՀԶԿ 2018 թ. առաջարկությունների իրագործմանը:

Առաջարկություններ՝ ԿԳՄՍՆ-ին

1. Բուհերի հետ համատեղ մշակել ԲԿ ոլորտի հակակոռուպցիոն ռազմավարություն և միջոցառումների պլան, որոնք կներառեն.
 - ՏՀԶԿ 2018 թ. առաջարկությունները՝ դրանց մանրամասն մեկնաբանություններով և իրագործման ուղենիշերով,
 - Միջոցառումների (այդ թվում՝ ՏՀԶԿ առաջարկությունների) կատարողականի հստակ ցուցանիշներն ու մոնիտորինգի պլանը:
2. Չարգացնել ԿԳՄՍՆ՝ ոլորտային հակակոռուպցիոն ռազմավարության իրականացումը համակարգելու, բուհերին աջակցելու և առաջընթացը գնահատելու կարողությունները՝ հետևյալ ուղղություններով.
 - Համապատասխան մանդատով օժտել ԿԳՄՍՆ որևէ ստորաբաժանման կամ ԿԳՄՍՆ աշխատակիցների խմբի,
 - Ապահովել այդ ստորաբաժանման կամ աշխատակիցների շարունակական կրթությունն ու վերապատրաստումը՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարի և բարեվարքության թեմաներով,
 - Տվյալ ստորաբաժանմանը կամ աշխատակիցներին ապահովել իրենց գործառույթների կատարման համար անհրաժեշտ ֆինանսական ու փորձագիտական ռեսուրսներով:
3. Բուհերին տրամադրել շարունակական խորհրդատվություն և աջակցություն.
 - Բուհերի մակարդակով միջոցառումների պլանն իրագործելու և առաջընթացը գնահատելու հարցում,
 - Բուհերի զարգացման ծրագրերն ու գործողությունները բարեվարքության ապահովման հայեցակարգի շրջանակներում իմաստավորելու հարցում:
4. Պարբերական խորհրդակցություններ կազմակերպել բուհերի միջև՝ փորձի փոխանակման և գործողությունների արդյունավետությունը բարձրացնելու համար:
5. Մշակել և բուհերին տրամադրել շահերի բախման բացահայտման ու կարգավորման մեխանիզմներ և դրանց գործնական կիրառության ուղեցույց: Բուհերի համար կազմակերպել դասընթացներ շահերի բախման և դրանց կարգավորման վերաբերյալ:
6. Մշակել ԲԿ ոլորտում կոռուպցիոն ռեպերի բացահայտման և բարեվարքության պահանջների խախտման ռեպերի համար պատասխանատվության ենթարկման ռազմավարություն՝ բուհերին, դասախոսներին և ուսանողներին մասնակից դարձնելով կարգավորումների մշակմանը:
7. Վերանայել բուհերի լիցենզավորման կարգը՝ բացառելու նախարարի կողմից լիցենզավորող հանձնաժողովի ձևավորման, լիցենզիաների տրամադրման գործընթացում լիցենզավորման գործակալության և աշխատակազմի այլ ծառայողների շահերի բախման և ազդեցության չարաշահման հնարավորությունները:

8. Դիտարկել ԿԳՄՄՆ կառուցվածքում գործող լիցենզավորման գործակալության իրավակազմակերպական կարգավիճակի փոփոխության հնարավորությունը (օրինակ, Կառավարությանն առընթեր, կից մարմնի հնարավոր կարգավիճակը)՝ վերջինիս անկախության ապահովման և շահերի բախման կանխարգելման համար:

9. ՈԱԱԿ-ի կողմից կիրառվող՝ բուհերի հավատարմագրման և վերահավատարմագրման չափորոշիչների համակարգում ներդնել բարեվարքության ռիսկերի և կոռուպցիայի կանխարգելման չափորոշիչները:

Առաջարկություններ՝ բուհերին

1. Հակակոռուպցիոն քաղաքականություն

10. Մշակել և հաստատել առանձին բուհում հակակոռուպցիոն միջոցառումները կանոնակարգող փաստաթուղթ (միջոցառումների պլան)՝ պատասխանատու պաշտոնյաների / կառույցների և ժամանակացույցի մատնանշմամբ:

11. Միջոցառումների պլանի մշակմանը հնարավորինս մասնակից դարձնել դասախոսներին և ուսանողներին:

2. Կանխարգելում. կադրային քաղաքականություն

12. Ներդնել թափուր աշխատատեղերի, դրանց համալրման մրցույթների ու արդյունքների ազդարարման թափանցիկ համակարգ: Ապահովել թափուր աշխատատեղերի մրցույթներին մասնակցության բաց, էլեկտրոնային մեխանիզմ:

13. Ներդնել աշխատանքային իրավահարաբերություններին վերաբերող տվյալների ու վիճակագրության հավաքման մեխանիզմ՝ երկարաժամկետ կտրվածքով դիտարկելու թափուր աշխատատեղերի և դրանց համալրման, որոշակի կամ անորոշ ժամկետով կնքվող պայմանագրերի, աշխատանքային վեճերի և այլ հարակից խնդիրների դիսամիկան:

3. Կանխարգելում. համապատասխանության և որակի ապահովման ընթացակարգեր

14. Բուհի հավատարմագրման կամ վերահավատարմագրման գործընթացում սեփական նախաձեռնությամբ, ինքնազննատման միջոցով անդրադառնալ բուհում բարեվարքության ռիսկերի կառավարման և կոռուպցիայի կանխարգելման հարցերին:

4. Կանխարգելում. թափանցիկություն և հաշվետվողականություն

15. Պարբերական դասընթացների, իրազեկման արշավների և բուհերի կայքէջերում տրամադրվող տեղեկատվության միջոցով զարգացնել ուսանողների և դասախոսների.

- Բաց աղբյուրներից տեղեկատվության հավաքման և վերլուծության,
- Գրավոր հարցումների միջոցով տեղեկատվության հայցման,
- Բուհի հաշվետվողականության և ներքին վերահսկողության այլ մեխանիզմների կիրառման կարողությունները:

16. Ներդնել ուսանողների և դասախոսների իրազեկման և տեղեկատվության հայցման առանձին կարգավորումներ և մեխանիզմներ, մասնավորապես՝ գրագողության ձեռնարկների և առցանց ծրագրերի, բուհի էթիկայի հանձնաժողովի գործունեության, արձանագրված կոռուպցիոն ռեպերի քննության արդյունքների և նմանատիպ այլ խնդիրների վերաբերյալ:

5. Իրավակիրառ պրակտիկայի արդյունավետություն

17. Բուհերում ներդնել ազդարարման համակարգ. կոռուպցիոն ռեպերի, բարեվարքության պահանջների (այդ թվում՝ էթիկայի կանոնների) խախտումների վերաբերյալ հաղորդումներ (այդ թվում անանուն) ներկայացնելու կապուղիներ: Նշանակել ազդարարման հարցերով պատասխանատու և կազմակերպել դասընթացներ՝ զարգացնելու դասախոսների և ուսանողների ազդարարման կարողությունները:

18. Վերագործարկել կրթության կառավարման տեղեկատվական համակարգի (www.emis.am) «Բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների թափանցիկության և հաշվետվողականության խթանման» (<https://cutt.ly/IIWyInV>) հարթակը՝ ապահովելով բոլոր բուհերի կողմից իրենց գործունեությանը և քաղաքականություններին վերաբերելի ողջ տեղեկատվության ներբեռնումն ու շարունակական թարմացումը: Հարթակում ներդնել նոր գործիքներ՝ առկա տվյալները հետազոտական-վերլուծական նպատակներով օգտագործելու, ընդհանրացված տվյալներ ստանալու և վիճակագրական ամփոփ տվյալներ դուրս բերելու համար:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

ՀՀ օրենքներ և օրենքների նախագծեր

1. ՀՀ «Բարձրագույն կրթության և գիտության մասին» օրենքի և հարակից օրենքների նախագծեր, <https://cutt.ly/TIHhcl6>:
2. ՀՀ «Հիմնադրամների մասին» օրենք, <https://cutt.ly/3ImmYuP>:

ՀՀ կառավարության որոշումներ և գերատեսչական ակտեր

1. ՀՀ ԿԳ նախարարի 2007 թ. դեկտեմբերի 26-ի «ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության «Կրթական ծրագրերի իրականացման լիցենզավորման հանձնաժողով» ստեղծելու և «Կրթական ծրագրերի իրականացման լիցենզավորման հանձնաժողովի» կանոնադրությունը հաստատելու մասին», N 1253-Ն հրաման, <https://cutt.ly/elzWO4d>:
2. ՀՀ Կառավարության 2008 թ. նոյեմբերի 27-ի ««Մասնագիտական կրթության որակի ապահովման ազգային կենտրոն» հիմնադրամ ստեղծելու, «Մասնագիտական կրթության որակի ապահովման ազգային կենտրոն» հիմնադրամի կանոնադրությունը հաստատելու, Նախնական, միջին և բարձրագույն մասնագիտական կրթության գծով հավատարմագրման փորձաքննություն իրականացնելու լիազորություն տալու և Հայաստանի Հանրապետության 2008 թվականի պետական բյուջեում վերաբաշխում, Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2007 թվականի դեկտեմբերի 20-ի N 1540-Ն որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու և Հայաստանի Հանրապետության Կրթության և գիտության նախարարությանը զուգար հատկացնելու մասին» N 1486-Ն որոշում, <https://cutt.ly/RYJTiyd>:
3. ՀՀ Կառավարության 2009 թ. հուլիսի 9-ի «Հայաստանի Հանրապետությունում կրթական ծրագրերի իրականացման լիցենզավորման կարգերը, լիցենզիայի ձևերը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2000 թվականի հուլիսի 7-ի N 372 որոշման մեջ փոփոխություն կատարելու մասին» N 808-Ն որոշում, <https://cutt.ly/ZlzQCV3>:
4. ՀՀ Կառավարության 2011 թ. հունիսի 30-ի «Հայաստանի Հանրապետության մասնագիտական կրթության հավատարմագրման չափանիշները հաստատելու մասին» N 959-Ն որոշում, <https://cutt.ly/Glzf2WL>:
5. ՀՀ Կառավարության 2015 թ. սեպտեմբերի 25-ի «Հայաստանի Հանրապետության Հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը և դրա իրականացման 2015-2018 թվականների միջոցառումների ծրագիրը և պետական եկամուտների հավաքագրման, ոստիկանության կողմից քաղաքացիներին ծառայությունների մատուցման, առողջապահության և կրթության ոլորտներում հայտնաբերված կոռուպցիոն ռիսկերի և դրանց չեզոքացմանը և (կամ) նվազեցմանն ուղղված միջոցառումների ծրագրերը հաստատելու մասին» N 1141-Ն որոշում, <https://cutt.ly/8IWdb5Z>:

6. ՀՀ Կառավարության 2018 թ. հունվարի 18-ի «Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2015 թվականի սեպտեմբերի 25-ի N 1141-Ն որոշման մեջ լրացումներ կատարելու մասին» 133-Ն որոշում, <https://cutt.ly/NIWqd5u>:

ՀՀ բուհերի և ՈԱԱԿ-ի պաշտոնական փաստաթղթեր

1. Գավառի պետական համալսարան, Էթիկայի կանոններ, <https://cutt.ly/Plzptom>:
2. ԵՊՀ, Բարեվարքության (Էթիկայի) կանոնագիրք, <https://cutt.ly/Llzp2l7>:
3. ԵՊՀ հիմնադրամի գիտական խորհրդին կից Էթիկայի մշտական հանձնաժողով, Աշխատակարգ, <https://cutt.ly/SIEDw6M>:
4. ՀՀ Պետական կառավարման ակադեմիա, Վարքագծի կանոնագիրք, <https://cutt.ly/5lzoFef>:
5. «Մասնագիտական կրթության որակի ապահովման ազգային կենտրոն» հիմնադրամ, Էթիկայի և վարքագծի կանոններ, <https://cutt.ly/rYJTWRc>:
6. «Մասնագիտական կրթության որակի ապահովման ազգային կենտրոն» հիմնադրամ, Հավատարմագրման հանձնաժողովի ձևավորման և գործունեության ընթացակարգ, <https://cutt.ly/Dlzv4ck>:

Ձեկույցներ, ուղեցույցներ և ժողովածուներ

1. ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, «ՀՀ սոցիալական վիճակը 2020 թվականին» վիճակագրական ժողովածու, <https://cutt.ly/qIA7nv6>:
2. Դենիս Վարրինգտոն, Արևիկ Անափիոսյան, Նարինե Ալեքսանյան, «Բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների տիպային Էթիկայի կանոնագրքեր՝ ուսանողների, վարչական և ակադեմիական աշխատակազմի համար», 2016, <https://cutt.ly/mlzdl7T>:
3. Կիրառական քաղաքականության կենտրոն՝ Միխայլո Միլովանովիչի գլխավորությամբ, «Կոռուպցիայի դեմ պայքարը և բարեվարքության արմատավորումը Հայաստանի կրթության ոլորտում», 2016, <https://cutt.ly/DIPt84l>:
4. Ռոբերտ Ալկալա, Ռուբեն Մարկոսյան, «Բարձրագույն ուսումնական հաստատության կառավարման ոլորտում թափանցիկության և հաշվետվողականության խթանման գործիքակազմ», 2017, <https://cutt.ly/AYWUtt1>:
5. ՏՀԶԿ, «Արևելյան Եվրոպայում և Կենտրոնական Ասիայում կոռուպցիայի դեմ պայքարը. Հակակոռուպցիոն բարեփոխումները Հայաստանում: Ստամբուլյան հակակոռուպցիոն գործողությունների ծրագրի մոնիտորինգի չորրորդ փուլ», <https://cutt.ly/4IRWiv7>:

6. OECD, “Fighting Corruption in Eastern Europe and Central Asia: Anti-corruption reforms in Armenia, 4th round of monitoring of the Istanbul Anti-Corruption Action Plan”, <https://cutt.ly/3IRQBkN>:
7. OECD, “Istanbul Anti-corruption Action Plan: Fourth round of monitoring, Armenia. Progress update report”, <https://cutt.ly/ZSolXVM>:

Հետազոտության գրավոր հարցմանը պատասխանած բուհերի ցանկը

	Գրավոր հարցում է ուղարկվել	Պատասխան է ստացվել
1.	Երևանի պետական համալսարան	√
2.	Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա	√
3.	Երևանի խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան	√
4.	Վալերի Բրյուսովի անվան պետական լեզվաբանական համալսարան	√
5.	Ֆիզիկական կուլտուրայի հայկական համալսարան	√
6.	Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիա	√
7.	Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության կրթահամալիր	√
8.	Շիրակի Միքայել Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան	√
9.	Գավառի պետական համալսարան	√
10.	Գորիսի պետական համալսարան	√
11.	Երևանի Մխիթար Հերացու անվան պետական բժշկական համալսարան	
12.	Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարան	
13.	Երևանի թատրոնի և կինոյի պետական ինստիտուտ	
14.	Հայաստանի գեղարվեստի պետական ակադեմիա	
15.	Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարան	
16.	Հայաստանի ճարտարապետության և շինարարության ազգային համալսարան	
17.	Հայաստանի ազգային պոլիտեխնիկական համալսարան	
18.	Վանաձորի Հովհաննես Թումանյանի անվան պետական համալսարան	
19.	ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոն	
20.	Հայաստանի ամերիկյան համալսարան	
21.	Հայաստանում ֆրանսիական համալսարան	
22.	Եվրոպական համալսարան	
23.	Հայ-ռուսական համալսարան	